

C.M. van Elk
Ir. P. v.d. Linden
Ir. T. Loeffen

No. 2.140

DE LANDBOUW IN DE GEMEENTE DIEPENVEEN

Augustus 1980

SIGN: L26-2.140
EX. NO: c
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek

121868

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Doel en opzet	7
1.3 Deelgebieden	7
1.4 Indeling van het rapport	10
2. BEKNOPT BESCHRIJVING VAN DE GEMEENTE	14
2.1 Ligging	14
2.2 Grondgebruik	14
2.3 Het inwonertal en de beroepsbevolking	15
2.4 Het Streekplan IJssel-Vallei	15
3. SAMENSTELLING EN OMVANG VAN DE LANDBOUW IN DIEPENVEEN	16
3.1 De geregistreerde bedrijven	16
3.1.1 Aantal en soort bedrijven	16
3.1.2 Oppervlakte cultuurgrond en grondgebruik	17
3.1.3 Produktieomvang	18
3.2 De hoofdberoepsbedrijven	19
3.2.1 Bedrijfstypen	19
3.2.2 Bedrijfsoppervlakte	20
3.2.3 Bedrijfsomvang	21
3.2.4 Samenstelling van de produktie	22
3.2.5 Arbeidsbezetting en produktieomvang per man	23
3.2.6 Arbeidskrachten en opvolgingssituatie	24
3.3 De "overige" bedrijven	27
3.4 Wisselingen in het gebruik van grond en bedrijven	29
4. SAMENSTELLING EN OMVANG VAN DE PRODUKTIETAKKEN OP DE BEDRIJVEN	33
4.1 De rundveehouderij	33
4.1.1 Melkveehouderij	34
4.1.2 rundveemesterij	36
4.2 De varkenshouderij	36
4.2.1 Varkensmesterij	37
4.2.2 Varkensfokkerij	38
4.3 De pluimveehouderij	39
4.4 De akkerbouw	39
5. DE ONTWIKKELING VAN DE LAND- EN TUINBOUW IN DE KOMENDE JAREN	41
6. SITUATIE IN DE DEELGEBIEDEN	50
SAMENVATTING	54
ENKELE SLOTOPMERKINGEN	61
BIJLAGEN	63

Woord vooraf

Het gemeentebestuur van Diepenveen treft in het kader van de Wet op de Ruimtelijke Ordening voorbereidingen voor het opstellen van een bestemmingsplan voor het zogenaamde "buitengebied" van de gemeente.

In het landelijk gebied van Diepenveen zijn zowel de landbouw als landschappelijke en natuurwetenschappelijke elementen van betekenis. Het gemeentebestuur is van mening dat voor het bestemmingsplan een zorgvuldige afweging van de verschillende belangen en waarden noodzakelijk is. Om tot een dergelijke verantwoorde en goed gefundeerde afweging te kunnen komen, heeft het gemeentebestuur een landschapsstructuurstudie laten uitvoeren en het Landbouw-Economisch Instituut verzocht een onderzoek in te stellen naar de situatie in de land- en tuinbouw en de ontwikkelingen die in de komende jaren kunnen worden verwacht.

In dit rapport wordt verslag uitgebracht van de resultaten van het onderzoek dat is uitgevoerd door Mevr. Ir. T. Loeffen, C.M. van Elk en Ir. P. van der Linden, allen van de afdeling Structuuronderzoek van het Instituut.

De Directeur,

(A. Maris)

Den Haag, augustus 1980

1. Doel en opzet van het onderzoek

1.1 Aanleiding

In verband met de voorbereidende werkzaamheden voor het bestemmingsplan buitengebied achtte het gemeentebestuur van Diepenveen het gewenst een studie te laten verrichten naar de positie van de land- en tuinbouw in zijn gemeente. Het Landbouw-Economisch Instituut werd gevraagd een dergelijk onderzoek in te stellen.

1.2 Doel en opzet

Het doel van het onderzoek is inzicht te verschaffen in de situatie waarin de agrarische sector in Diepenveen verkeert, in de ontwikkelingen die tot deze situatie hebben geleid alsmede in de ontwikkelingen die in de toekomst kunnen worden verwacht. Deze informatie is vooral van betekenis voor het goed kunnen funderen van de afweging van belangen bij het vaststellen van de bestemming en de daarbij behorende voorschriften van de verschillende delen van het gemeentelijk grondgebied.

Er is een vrij diepgaande analyse van de omvang en samenstelling van de landbouw in Diepenveen uitgevoerd, zowel op algemeen als op bedrijfsniveau. Dit was nodig om op verantwoorde wijze te kunnen komen tot een beeld van de landbouw in de gemeente en de verschillen en overeenkomsten tussen de delen daarvan.

Het grootste deel van dit onderzoek is verricht op basis van gegevens uit de jaarlijkse landbouwtellingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Daarnaast is gebruik gemaakt van aanvullend statistisch materiaal en van streek- en algemene literatuur. Ook zijn gesprekken gevoerd met personen die de landbouw in de gemeente Diepenveen van zeer nabij kennen.

In 1974 werden de gemeentegrenzen gewijzigd. Voor het onderzoek is voor de gehele onderzoeksperiode (dus ook vóór 1972) uitgegaan van de nieuwe (= huidige) gemeentegrenzen.

1.3 Deelgebieden

Met het oog op het toekomstige gebruik van de onderzoekresultaten bij de voorbereiding van het bestemmingsplan voor het landelijk gebied en om een beter inzicht te verkrijgen in verschillen in de agrarische structuur binnen de gemeente zijn in overleg met het Gemeentebestuur voor het landbouwkundig onderzoek 8 deelgebie-

RUIMTELIJKE MOGELIJKHEDEN VOOR RONDVEEHOUDERIJBEDRIJVEN

verklaring :

ruimte voor optimale kavelforming

ruimte voor sub - optimale kavelforming

ruimte met beperkingen voor optimale
kavelforming (overige agrarische gebieden)

bos - en natuurgebieden

bebouwing

aanduidingen :

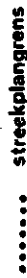
water

belangrijke wegen

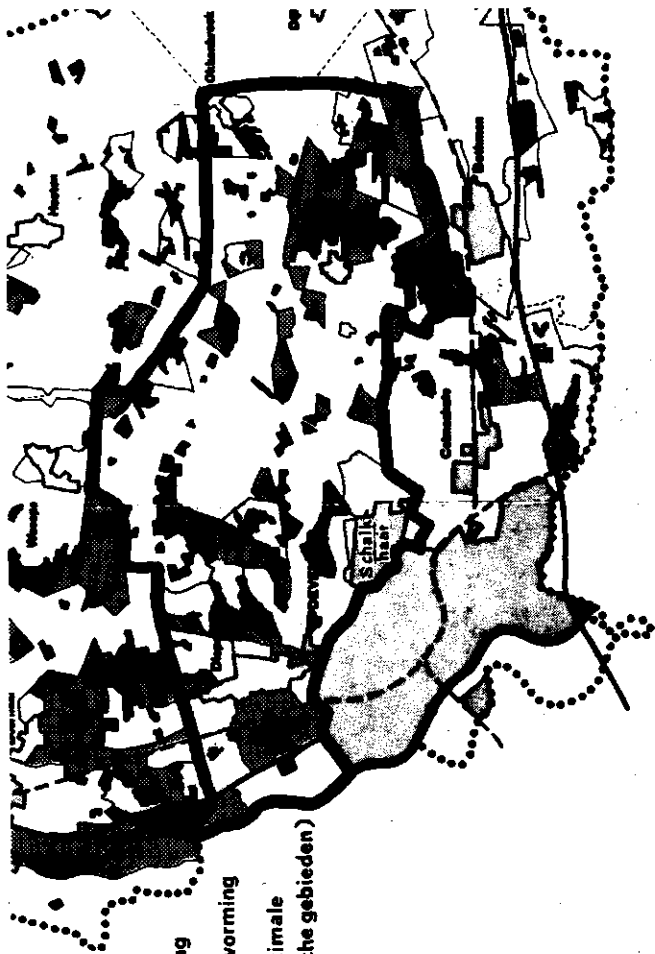
gemeentegrens

streekplangrens

gemeentegrens • Diepenveen

den onderscheiden 1).

Uitgangspunten voor de begrenzing van de deelgebieden waren de ruimtelijke omstandigheden waaronder de agrarische bedrijven moeten werken.

Als eerste kenmerk werd hierbij gehanteerd de nabijheid van de woonconcentraties Deventer, Diepenveen en Schalkhaar. Vooral de dicht bij deze kernen gelegen landbouwbedrijven worden namelijk geconfronteerd met de daarmee samenhangende problemen (grond voor woningbouw, effect hinderwet e.d.).

Het tweede kenmerk werd gevormd door de ruimtelijke mogelijkheden voor de ontwikkeling van rundveehouderijbedrijven voor zover die door natuurlijke begrenzingen wordt bepaald. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de inventarisatie die de Landinrichtingsdienst heeft uitgevoerd ten behoeve van het vooronderzoek voor het Streekplan IJssel-Vallei (zie kaart 1, blz. 8). Hierbij is nagegaan in hoeverre de open aaneengesloten ruimten in het landelijk gebied in de toekomst groot genoeg zullen zijn voor de rundveehouderij 2). Daarbij is er globaal genomen van uitgegaan dat er voor een rundveehouderijbedrijf in de komende 10 à 15 jaar ongeveer 30 ha cultuurgrond beschikbaar moet zijn, waarvan ten minste 60% aaneengesloten bij de bedrijfsgebouwen en het eventuele overige deel op maximaal 1 km afstand. Als begrenzing van dergelijke ruimten zijn gehanteerd, onoverschrijdbare waterlopen, (grote) verkeerswegen, spoorwegen en natuur- en boscomplexen van enige omvang voor zover deze scheidende elementen aansluiting op elkaar vinden.

Behalve deze kenmerken vormden de spoorlijn Deventer-Zwolle, het Overijssels Kanaal en de begrenzing van het ruilverkavelingsgebied Lettele-Okkenbroek duidelijke uitgangspunten voor de begrenzing van de deelgebieden.

In principe zijn de grenzen van de deelgebieden gelegd langs de randen van boscomplexen e.d. De gegevens voor de deelgebieden zoals die in dit rapport zijn opgenomen betreffen echter de gegevens van de bedrijven waarvan de bedrijfscentra in de betreffende deelgebieden liggen. Het is dus mogelijk dat daarbij grond aan een bepaald deelgebied wordt toegeschreven die feitelijk in een ander deelgebied ligt. Dit geldt echter voor alle deelgebieden waardoor de kans op een mogelijke afwijking verkleind wordt.

-
- 1) De hier gehanteerde deelgebieden zijn gekozen omdat zij doelmatig zijn voor dit onderzoek. Deze indeling staat los van de begrenzing van eventueel in het toekomstig bestemmingsplan aan te wijzen gebieden met een bepaalde bestemming.
 - 2) Deze inventarisatie laat de mogelijkheden van de intensieve veehouderij en eventuele combinaties daarvan met rundveehouderij buiten beschouwing.

De deelgebieden zijn weergegeven op kaart 2 (blz. 11). Het betreft de volgende gebieden:

1. het gebied tussen de IJssel en de spoorlijn Deventer-Zwolle 1);
2. het gebied tussen de spoorlijn Deventer-Zwolle en de Boxbergerweg 1);
3. het landgoederengebied tussen de Boxbergerweg, Weckelerweg en de Raalterweg aangevuld met Averlo, Wechelermars, Schalkhoeve en Oude Bouwhuis 1);
4. het gebied tussen deelgebied 3 en het Overijssels Kanaal, aangevuld met Het Steenbrugge en De Wechelerhoek 1);
5. het gebied ten oosten van het Overijssels Kanaal en ten noorden van de Soestwetering en de Klinkenweg, grotendeels overeenkomend met het ruilverkavelingsgebied Lettele-Okkenbroek;
6. het gebied ten oosten van het Overijssels Kanaal, tussen de Soestwetering, Bathmenseweg, Oerdijk en Croddendijk;
7. het gebied tussen de Klinkenweg, Soestwetering en de Bathmenseweg plus het bosgebied rond het militair terrein ten westen van Oude Molen, voor een deel behorend tot het ruilverkavelingsgebied Bathmen;
8. de randgebieden tussen Deventer en Diepenveen, bij de kernen Diepenveen en Schalkhaar.

In de deelgebieden 1, 2 en 8 liggen te weinig bedrijven om alle gegevens voor deze deelgebieden apart op te nemen. Vermelding daarvan zou namelijk de bescherming van het vertrouwelijk karakter van de individuele bedrijfsgegevens in gevaar kunnen brengen. Waar nodig zal dan ook worden volstaan met een globale rapportering die uiteraard wel is gebaseerd op het volledige materiaal.

1.4 Indeling van het rapport

In hoofdstuk 2 zullen, vooral voor lezers die de gemeente Diepenveen niet kennen, in het kort enkele gegevens over de gemeente worden vermeld. In de hoofdstukken 3 en 4 wordt een schets gegeven van de landbouw nu en de ontwikkelingen die daarin plaatsvonden. In hoofdstuk 3 komt daarbij de opbouw en samenstelling van de landbouw als geheel aan de orde terwijl in hoofdstuk 4 verdere aandacht wordt besteed aan de produktietakken op de bedrijven.

In hoofdstuk 5 wordt een beeld geschetst van de mogelijke toekomstige ontwikkeling van de landbouw in de gemeente Diepenveen, terwijl in hoofdstuk 6 de situatie en de (toekomstige) ontwikkelingen in de 8 deelgebieden aan de orde zullen komen.

Het rapport wordt afgesloten met een samenvatting en enkele slotopmerkingen.

In overleg met het Gemeentebestuur is bij het onderzoek geen

1) Exclusief de randgebieden behorend tot deelgebied 8.

nadere aandacht besteed aan de bodemkundige situatie en cultuur-technische aspecten. Voor gegevens over de bodem en enkele cultuur-technische aspecten zij verwezen naar de inventarisatie 1) ten behoeve van de voorbereiding van het bestemmingsplan buitengebied, verricht door het Stedebouwkundig bureau Kuiper Compagnons, in opdracht van de Gemeente Diepenveen.

Door het ontbreken van vergelijkbare gegevens bleek het niet mogelijk de situatie in Diepenveen te plaatsen tegen de achtergrond van een groter gebied, bijvoorbeeld de provincie Overijssel. In bijlage 1 wordt dit nader toegelicht.

1) Landschapsstructuurstudie Gemeente Diepenveen, febr. 1976.

2. Beknopte beschrijving van de gemeente

2.1 Ligging

De gemeente Diepenveen ligt in zuid-west Overijssel aan de IJssel. De twee hoofdkernen zijn Diepenveen en Schalkhaar. Daarnaast heeft de gemeente nog de kernen Lettele en Okkenbroek die aanmerkelijk kleiner zijn.

De gemeente is gelegen binnen het streekplangebied IJsselvallei. Voor de werkgelegenheid (buiten de landbouw) is de gemeente Diepenveen grotendeels aangewezen op de buurgemeente Deventer. Diepenveen maakt deel uit van het gewest Midden-IJssel.

2.2 Grondgebruik

De oppervlakte van de gemeente beslaat 5858 sbe waarvan 5152 ha (d.w.z. 75%) cultuurgrond. Door een grenswijziging met Deventer is de gemeente Diepenveen in 1974 ruim 1700 ha kleiner geworden.

Tabel 2.1 Het grondgebruik in Diepenveen; 1976

	Ha	%
Cultuurgrond 1)	5152	75
Bos en woeste grond	1325	20
Bebouwde kom	217	3
Rest 2)	164	2
Totaal	6858	100

- 1) Zie voor verklaring van het verschil met de landbouwtelling bijlage 1.
- 2) Zoals industrieterreinen, wegen, sportterreinen, water breder dan 6 m e.d.

Bron: CBS-Bodemstatistiek.

De grootste grondgebruiker is (ook) in Diepenveen de landbouw maar ook de bosbouw is in deze gemeente van betekenis, vooral op de landgoederen in de deelgebieden 3 en 6. Verspreid over de gemeente komen echter ook vele groepen bomen en bosjes voor. Voor een forensengemeente als Diepenveen is de bebouwde kom beperkt van omvang.

2.3 Het inwonertal en de beroepsbevolking

De gemeente Diepenveen telt ruim 10000 inwoners. Dit aantal is de laatste jaren weinig verandert doordat migratie, geboorte en sterfte elkaar sedert 1975 ongeveer in evenwicht hielden: het (gemiddeld) positieve vestigingsoverschot neutraliseerde het negatieve verschil tussen geboorte en sterfte.

Van de Diepenveners behoorden er ruim 3700 tot de beroepsbevolking (35,4%)¹⁾, te weten 2668 mannen en 1959 vrouwen (in 1978). Hiervan werkten in dat jaar 364 mannen en 227 vrouwen op de agrarische bedrijven in Diepenveen, dat is 15,9% van de beroepsbevolking. Aangezien een groot deel van de inwoners van Diepenveen buiten de gemeente - in Deventer - werkt neemt de landbouw voor de werkgelegenheid in de gemeente zelf een zeer belangrijke plaats in, nog afgezien van de daarvan afhankelijke toeleverende, afnemende en verwerkende bedrijvigheid.

2.4 Het streekplan IJssel-Vallei

In het streekplan IJssel-Vallei dat in september 1979 werd vastgesteld door Provinciale Staten, is slechts een klein gedeelte van de gemeente aangegeven als "agrarisch gebied"; het betreft in feite ongeveer deelgebied 8 en omstreeks de helft van deelgebied 5. Bij benadering is 2/3 deel van de gemeente aangegeven als "agrarisch gebied" van landschappelijke waarde. Dat betreft het overig deel van deelgebied 5, de gehele deelgebieden 4 en 7 en delen van de deelgebieden 1, 2 en 6. Deelgebied 3 is, voor zover het geen natuurmonument is geheel "agrarisch gebied van grote landschappelijke en/of natuurwetenschappelijke waarde" evenals het merendeel van de deelgebieden 1, 2 en 6.

Uit deze korte opsomming komt duidelijk naar voren dat de gemeente Diepenveen behalve de erkende agrarische waarden ook nogal wat landschappelijke en - zij het in mindere mate - natuurwetenschappelijke waarden heeft.

1) Bron: ETIO.

3. Samenstelling en omvang van de landbouw in Diepenveen

3.1 De geregistreerde bedrijven

Om een indruk van de landbouw in een bepaald gebied te krijgen, is het goed eerst eens te kijken om wat voor bedrijven het nu eigenlijk gaat en hoe deze zich in de loop der jaren ontwikkeld hebben.

3.1.1 Aantal en soort bedrijven

De agrarische bedrijven kunnen worden onderverdeeld in hoofdberoepsbedrijven en "overige" bedrijven. Deze onderverdeling berust op de door het bedrijfshoofd aan het eigen agrarische bedrijf besteedde arbeidstijd 1).

Het arbeidsinkomen van een bedrijfshoofd op een hoofdberoepsbedrijf zal in het algemeen geheel of grotendeels uit zijn agrarische bedrijf moeten komen. Voor zijn collega op een "overig" bedrijf is dat niet het geval.

In Diepenveen liep het aantal geregistreerde bedrijven tussen 1972 en 1978 terug van 395 tot 355. Dit betekent een afname met gemiddeld 1,7% per jaar. Ook in Overijssel als geheel nam het aantal geregistreerde bedrijven in deze periode met dit percentage af.

Tabel 3.1 Aantal bedrijven per beroepsgroep; 1972 en 1978

	1972		1978		Index (1972=100)
	aantal	%	aantal	%	
Hoofdberoepsbedrijven	301	76	271	76	90
"Overige" bedrijven	94	24	84	24	89
Totaal	395	100	355	100	90

Bron: CBS-LEI. Voor gegevens per deelgebied: zie bijlage 2.

De "overige" bedrijven maakten, zowel in 1972 als in 1978, 24% van het totaal aantal bedrijven uit (tabel 3.1).

Bezien we de in de gemeente Diepenveen onderscheiden deelgebieden dan telt deelgebied 8 - de overgangszone tussen Deventer en Diepenveen - naar verhouding de meeste en deelgebied 5 - het ruilverkavelingsgebied - de minste "overige" bedrijven.

1) Bijlage 1: omschrijving van enkele veel gebruikte termen.

De daling van het aantal hoofdberoepsbedrijven in de periode 1972-1978 was gemiddeld 1,7% per jaar. Een zeer sterke vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven heeft plaatsgehad in deelgebied 7 nl. met 4,2% per jaar, vooral doordat nogal wat hoofdberoepsbedrijven overgingen naar de groep "overige" bedrijven. Daardoor is het aantal "overige" bedrijven in deelgebied 7 toegenomen van 8 tot 13. Vermelding verdient nog wel dat het aantal hoofdberoepsbedrijven in deelgebied 4 vrijwel gelijk is gebleven (bijlage 2).

3.1.2 Oppervlakte cultuurgrond en grondgebruik

Volgens de bodemstatistiek van het CBS is 75% van het 6858 ha omvattende grondgebied van de gemeente Diepenveen cultuurgrond. Het overige grondgebied van de gemeente bestaat voornamelijk uit bos. Deze bossen liggen verspreid over de gehele gemeente met een zekere concentratie in het centrale en zuidoostelijke deel.

De geregistreeerde agrarische bedrijven in Diepenveen hadden in 1978 gezamenlijk 4258 ha cultuurgrond in gebruik. Dit is 119 ha d.w.z. 3% minder dan in 1972. Ook in Overijssel als geheel nam de op de geregistreeerde agrarische bedrijven in gebruik zijnde oppervlakte cultuurgrond in deze periode met 3% af.

Tabel 3.2 Oppervlakte cultuurgrond naar beroepsgroep; 1972 en 1978

	1972		1978		Index (1972=100)
	ha	%	ha	%	
Hoofdberoepsbedrijven	3980	91	3815	90	96
"Overige" bedrijven	397	9	443	10	112
Totaal	4377	100	4258	100	97

Bron: CBS-LEI. Voor gegevens per deelgebied: zie bijlage 3.

De vermindering van de oppervlakte cultuurgrond is volledig voor rekening van de groep hoofdberoepsbedrijven gekomen (tabel 3.2). Op de "overige" bedrijven nam het grondgebruik zelfs met 12% toe, door verschuiving van bedrijven uit de groep hoofdberoepsbedrijven naar de categorie "overige" bedrijven.

De in de vorige paragraaf al vermelde sterke vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven in deelgebied 7, verklaart ook de in het oog springende positie van dit deelgebied m.b.t. de verdeling van de oppervlakte cultuurgrond over de beide beroepsgroepen: Het aandeel van de hoofdberoepsbedrijven in de totale oppervlakte liep in dit deelgebied terug van 92% in 1972 tot 75% in 1978. De oppervlakte cultuurgrond in gebruik op de hoofdberoepsbedrijven in dit deelgebied nam dan ook af met 24%.

De cultuurgrond in Diepenveen is voor het overgrote deel in gebruik als grasland. De oppervlakte bouwland is, ondanks de afname van het totale areaal cultuurgrond groter geworden. Oorzaak hiervan is de sterke opkomst van de snijmaïsteelt. Opvallend is dat de "overige" bedrijven hun areaal bouwland meer hebben uitgebreid dan de hoofdberoepsbedrijven. In 1972 gebruikten ze nog maar 15% van hun areaal cultuurgrond als bouwland, in 1978 was dit 31%. Op de hoofdberoepsbedrijven daarentegen nam het aandeel van het bouwland in het totale areaal cultuurgrond slechts toe van 16% in 1972 tot 18% in 1978 (bijlage 4).

Tabel 3.3 Grondgebruik in 1972 en 1978 (alle bedrijven)

	1972		1978		Index (1972=100)
	ha	%	ha	%	
Grasland	3675	84	3419	82	93
Bouwland	698	16	833	18	119
Tuinland	4	0	6	0	150
Totaal	4377	100	4258	100	97

Bron: CBS-LEI.

3.1.3 Produktieomvang

Ondanks de vermindering van de totale oppervlakte cultuurgrond steeg de produktieomvang (uitgedrukt in sbe 1)) in Diepenveen met gemiddeld 3,7% per jaar.

Tabel 3.4 Produktieomvang (in sbe) naar beroepsgroep; 1972 en 1978

	1972		1978		Index (1972=100)
	sbe	%	sbe	%	
Hoofdberoepsbedrijven	30071	92	36834	92	122
"Overige" bedrijven	2535	8	3037	8	120
Totaal	32606	100	39871	100	122

Bron: CBS-LEI.

De totale produktieomvang op de "overige" bedrijven is iets minder gestegen dan op de hoofdberoepsbedrijven (tabel 3.4). Dit betekent dat er op deze "overige bedrijven" een veel geringere intensivering van de bedrijfsvoering heeft plaatsgehad dan op de hoofdberoepsbedrijven.

1) Bijlage 1: omschrijving van enkele veel gebruikte termen.

Als hoofdoorzaak van de stijging van de produktieomvang op de "overige" bedrijven moet dan ook de in de vorige paragraaf reeds genoemde uitbreiding van het door hen gebruikte areaal cultuurgrond worden aangemerkt. De stijging van de produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven kwam vooral tot stand door een sterke uitbreiding van de varkenshouderij en door per hectare meer melk-koeien te houden.

De stijging van de totale produktieomvang van de landbouw in Diepenveen was met 22% iets kleiner dan in geheel Overijssel, waar deze van 1972 tot 1978 toenam met 25%.

3.2 De hoofdberoepsbedrijven

In het volgende zullen we dat dieper ingaan op de hoofdberoepsbedrijven. Achtereenvolgens komen bedrijfstype, bedrijfsoppervlakte, omvang en samenstelling van de produktie, arbeidsbezetting, produktie per man, arbeidskrachten, leeftijd bedrijfshoofd en opvolgingssituatie aan de orde.

3.2.1 Bedrijfstypen

Er zijn verschillende typen agrarische bedrijven. Het ontstaan van de verschillende typen hangt voor een deel samen met de geschiktheid van de grond voor een bepaalde produktietak (akkerbouw, weidebouw) maar ook met de per bedrijf beschikbare oppervlakte cultuurgrond. Daardoor kan het bijvoorbeeld nodig worden een produktietak die weinig grond vergt aan het bedrijf toe te voegen (varkens, pluimvee). Iedere produktietak heeft een eigen verschijningsvorm door de vorm van grondgebruik (gewassen) en de benodigde bedrijfsgebouwen (stallen, silo's, schuren). Het agrarisch landenschappelijk karakter van een gebied wordt dan ook mede bepaald door het soort of type bedrijven dat in dat gebied voorkomt.

In Diepenveen vormen de rundveebedrijven 1) verreweg de belangrijkste groep; in 1978 valt 82% van de hoofdberoepsbedrijven onder dit type. De rest behoort nagenoeg geheel tot het z.g. intensieve veehouderijtype (tabel 3.5).

Tussen 1972 en 1978 heeft er in Diepenveen duidelijk ontmenging plaatsgevonden, wat niet wegneemt dat er in 1978 nog op 62% van de bedrijven mestvarkens gehouden werd (was 71%) en op 33% fokvarkens (was 43%).

De tendentie tot ontmenging heeft zich in de gehele gemeente voorgedaan, maar het aandeel van de gespecialiseerde rundveebedrijven is met name sterk toegenomen in de deelgebieden 2, 3 en 8. In deelgebied 5 was daarentegen sprake van een verhoudingsgewijs snelle stijging van het z.g. intensieve veehouderijtype. In 1978 lagen dan ook 10 van de 26 bedrijven, waar overwegend intensieve veehouderij gehouden werd, in deelgebied 5 (bijlage 6).

1) Zie voor de omschrijving van bedrijfstypen bijlage 1.

Tabel 3.5 Het bedrijfstype 1) van de hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

Hoofdtype/subtype	1972		1978		Index (1972=100)
	aantal	%	aantal	%	
1. Rundveebedrijven	254	84	224	82	88
-gespecialiseerde	122	40	130	47	107
-overwegend	112	37	79	29	71
-overige	20	7	15	6	75
2. Intensieve vee- houderijbedrijven	45	15	44	17	94
-gespecialiseerde/ overwegend	14	5	26	10	186
-overige	31	10	18	7	58
3. Overige bedrijven	2	1	3	1	150
Totaal	301	100	271	100	90

1) Bijlage 1: omschrijving van enkele veel gebruikte begrippen.
Bron: CBS-LEI.

3.2.2 Bedrijfsoppervlakte

In de periode 1972-1978 is de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met 6% gestegen van 13,4 tot 14,2 ha.

We zien de grootste toename in de deelgebieden 1 en 3 dus juist in die deelgebieden die ook in 1972 de ranglijst naar bedrijfsoppervlakte al aanvoerden. In deelgebied 2 treffen we de kleinste gemiddelde bedrijfsoppervlakte aan nl. 10,6 ha (bijlage 5).

Tabel 3.6 De hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfsoppervlakte; 1972 en 1978

Ha-klassen	1972		1978		Index (1972=100)
	aantal	%	aantal	%	
minder dan 5	26	9	19	7	73
5 - 10	98	32	76	27	78
10 - 15	70	23	61	23	87
15 - 20	54	18	61	23	113
20 ha en meer	53	18	54	20	102
Totaal	301	100	271	100	90

Bron: LEI-CBS.

Er heeft zich tussen 1972 en 1978 een verbetering van de oppervlaktestructuur voorgedaan, die voornamelijk tot stand is gekomen door het verdwijnen van kleine bedrijven en een beperkte vergroting van de bedrijven die zijn blijven bestaan. Toch is nog altijd 57% van de bedrijven kleiner dan 15 ha (tabel 3.6). Nemen we even alleen de rundveehouderij in beschouwing, daar dit een sterk grondgebonden produktietak is, dan blijken toch nog 113 van de 224 rundveehouderijbedrijven kleiner dan 15 ha te zijn.

3.2.3 Bedrijfsomvang

In een gebied waar veel bedrijven met meer dan een produktietak voorkomen en waar door verschillen in aard en intensiteit van het grondgebruik het aantal dieren per hectare sterk kan uiteenlopen geeft de bedrijfsomvang (in sbe) een betere indruk van de grootte van de bedrijven dan de bedrijfsoppervlakte.

Terwijl de gemiddelde bedrijfsoppervlakte in de periode 1972-1978 met slechts 1% per jaar toenam, steeg de gemiddelde bedrijfsomvang met 4,9% per jaar.

De gemiddelde bedrijfsomvang steeg van 105 tot 136 sbe. De gemiddelde bedrijfsomvang in de deelgebieden 5 en 3 is met 158 en 156 sbe het grootst en in deelgebied 7 het kleinst: 97 sbe (bijlage 7). De snelste stijging heeft plaatsgehad in deelgebied 5 nl. 8% per jaar.

Tabel 3.7 Hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfsomvang (in sbe); 1972 en 1978

Bedrijfs- omvang- klasse (sbe)	1972		1978		Index (1972=100)
	aantal	%	aantal	%	
minder dan 50	39	14	18	7	46
50 - 90	97	32	52	19	59
90 - 130	97	32	73	27	84
130 - 190	57	19	71	26	137
190 - 250	7	2	38	14	
250 en meer	4	1	19	7	
Totaal	301	100	271	100	90

Bron: CBS-LEI.

Uit tabel 3.7 valt af te leiden, dat in 1978 ongeveer de helft van de hoofdberoepsbedrijven kleiner was dan 125 sbe en daarvoor dooreengenomen niet groot genoeg was om aan één arbeidskracht een met het CAO-loon van een landarbeider vergelijkbaar arbeids-

inkomen 1) te verschaffen. De rundveehouderijbedrijven hebben gemiddeld een minder gunstige bedrijfsomvang dan de intensieve veehouderijbedrijven: in 1978 achtereenvolgens gemiddeld 131 en 162 sbe per bedrijf. In 1972 was dat nog niet het geval: rundveebedrijven gemiddeld 101 en intensieve veehouderijbedrijven gemiddeld 95 sbe per bedrijf.

3.2.4 Samenstelling van de produktie

De agrarische produktie op de hoofdberoepsbedrijven bestaat voor 2/3 deel uit rundveehouderij, voor 1/4 deel uit intensieve veehouderij en voor het overige hoofdzakelijk uit akkerbouw en enige tuinbouw (tabel 3.8).

Van alle produktietakken was de omvang in 1978 aanmerkelijk groter dan in 1972. De akkerbouw en de rundveehouderij namen ongeveer evenveel toe (gemiddeld met ongeveer 3% per jaar) maar de omvang van de intensieve veehouderij is ruim tweemaal zoveel toegenomen (gemiddeld net bijna 7% per jaar).

Door deze ontwikkelingen is het aandeel van de rundveehouderij in de totale produktieomvang iets (3%) kleiner geworden en van de intensieve veehouderij met een gelijk percentage toegenomen. De rundveehouderij is in Diepenveen echter nog veruit de grootste produktietak.

Tabel 3.8 Samenstelling van de produktie op de hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

Produktietak	1972		1978		Index (1972=100)
	sbe	%	sbe	%	
akkerbouw	2437	8	2859	8	117
rundveehouderij	21652	72	25488	69	118
intensieve veehouderij	5957	20	8410	23	141
tuinbouw	25	0	77	0	.
Totaal	30071	100	36834	100	122

Bron: CBS-LEI.

- 1) Dit getal van 125 sbe per man is natuurlijk maar een globale maatstaf omdat daarbij geen rekening wordt gehouden met verschillen in bedrijfsresultaten voortvloeiende uit verschillen in bedrijfsvoering. Overigens heeft de boer op een redelijk modern bedrijf voor een dergelijke omvang per man gewoonlijk wel zo'n 60 à 70 arbeidsuren nodig. Een CAO-loon in CAO-arbeidstijd is namelijk bij de huidige verhouding van kosten en opbrengsten alleen te bereiken op zeer moderne, onder gunstige omstandigheden werkende bedrijven van voldoende omvang. (Zie ook: Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw, LEI-publikatie no. 3.87, Den Haag 1979.)

In 1978 was het aandeel van de intensieve veehouderij in de totale produktie het hoogst in deelgebied 2 (30%) en het laagst (7%) in deelgebied 3 (bijlage 8).

3.2.5 Arbeidsbezetting en produktieomvang per man

De arbeidsbezetting op de bedrijven nam van 1972 tot 1978 af van gemiddeld 1,37 tot 1,34 man 1) per bedrijf. Doordat ook het aantal bedrijven verminderde daalde het totaal aantal mannelijke arbeidskrachten op de agrarische bedrijven in deze periode gemiddeld met 1,8% per jaar.

De vaste mannelijke arbeidsbezetting bestaat voornamelijk uit bedrijfshoofden doordat 67% van de hoofdberoepsbedrijven in Diepenveen z.g. "eenmansbedrijven" zijn 1). Opgemerkt dient te worden dat op het meerendeel van deze "eenmansbedrijven" wel sprake is van een meewerkende echtgenote.

Bij beschouwing van de deelgebieden zien we dat in de deelgebieden 2 en 5 wel het aantal bedrijven afnam maar niet (of nauwelijks) het aantal mannelijke arbeidskrachten. In deze deelgebieden was de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf in 1978 dan ook hoger dan in 1972.

In deelgebied 7 zien we zowel een afname van het aantal bedrijven als een sterke vermindering van het aantal mannelijke arbeidskrachten, vooral veroorzaakt door het vertrek van vreemde arbeidskrachten en meewerkende gezinsleden. In 1978 was in dit deelgebied dan ook sprake van een gemiddelde arbeidsbezetting van slechts 1,11 man per bedrijf (bijlage 9).

In de periode 1972-1978 nam de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf in Diepenveen dus af terwijl de produktieomvang (in sbe) per bedrijf gemiddeld groter werd. Dit betekent dat de produktieomvang per man - een maat voor de arbeidsproduktiviteit - is toegenomen. Deze toename liep van 74 naar 101 sbe per vaste mannelijke arbeidskracht d.w.z. een stijging met 6,3% per jaar.

Hoewel dit geen geringe stijging is dient wel te worden bedacht dat veelal 125 sbe nodig wordt geacht om één man een arbeidsinkomen 2) te verschaffen dat ongeveer overeen komt met het CAO-loon van een landarbeider. Passen we deze 125 sbe-norm toe op de op de agrarische bedrijven in Diepenveen werkzame arbeidskrachten dan zou dat betekenen dat ongeveer 3/4 van hen waarschijnlijk minder verdient dan een landarbeider (tabel 3.9). In de praktijk ziet het beeld er misschien iets minder somder uit dan hierboven geschetst is, daar een deel van de arbeidskrachten naast het inkomen uit het bedrijf nog andere arbeidsinkomsten heeft. Maar er is ook nog een andere kant van de medaille: de boerinnen, die in Diepenveen toch ook heel wat werk op het bedrijf verzetten, zijn bij deze berekening buiten beschouwing gebleven. Met andere woorden: aan de meewerkende boerinnen wordt hierbij geen arbeidsloon toegerekend.

1) Bijlage 1: omschrijving van enkele veel gebruikte begrippen.

2) Zie noot 1 blz. 22.

Tabel 3.9 Aantal en percentage vaste mannelijke arbeidskrachten op hoofdberoepsbedrijven naar het aantal sbe per man; 1972 en 1978

Aantal sbe/man	Aantal arbeidskrachten			
	1972		1978	
	aantal	%	aantal	%
minder dan 50	113	27	46	13
50 - 70	106	26	56	15
70 - 90	74	18	68	18
90 - 110	59	14	61	17
110 - 130	32	8	50	14
130 - 150	16	4	30	8
150 en meer	11	3	53	15
Totaal	411	100	364	100

Bron: LEI-CBS.

Concluderend kunnen we stellen dat ondanks de voortdurende stijging van de gemiddelde produktieomvang per man deze stijging voor het merendeel van de arbeidskrachten onvoldoende is als basis voor een redelijk arbeidsinkomen.

Bezien we de arbeidsproduktiviteit in de verschillende deelgebieden, dan blijkt deze het hoogst te zijn in de deelgebieden 3 en 5 (gem. 110 sbe per man), terwijl in deelgebied 2 de arbeidsproduktiviteit duidelijk achterblijft (gem. 76 sbe per man). In dit deelgebied heeft echter meer dan 1/3 deel van de bedrijfshoofden een bijverdienste.

3.2.6 Arbeidskrachten 1) en opvolgingssituatie

De mannelijke arbeidskrachten

Het aantal mannelijke arbeidskrachten is in de periode 1972-1978 gemiddeld met 1,83% per jaar afgenomen. Vooral het aantal "overige" mannelijke gezinsleden daalde sterk. Het aantal meewerkende zoons is nauwelijks verminderd (tabel 3.10).

Ook in Diepenveen treedt binnen de agrarische beroepsbevolking vergrijzing op. Was in 1972 nog maar 47% van het aantal bedrijfs-hoofden 50 jaar of ouder, in 1978 was dit al 57%.

1) Alleen die arbeidskrachten die regelmatig ten minste 15 uur per week op het bedrijf werken.

Tabel 3.10 Mannelijke arbeidskrachten op de hoofdberoepsbedrijven;
1972 en 1978

	1972		1978		Index (1972=100)
	aantal	%	aantal	%	
Bedrijfshoofden	283	69	259	71	92
Zoons	79	19	77	21	97
Overige mannelijke gezinsleden	31	8	13	4	42
Niet-gezinsleden	18	4	15	4	83
Totaal	411	100	364	100	89

Bron: CBS-LEI.

In deelgebied 7 treffen we verhoudingsgewijs de meeste oudere bedrijfshoofden aan: maar liefst 3/4 van de bedrijfshoofden is 50 jaar of ouder (bijlage 10).

Tabel 3.11 Bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder naar leeftijd opvolgingssituatie (in %); 1978

Leeftijd	Bedrijfshoofden aantal	Percentage bedrijfshoofden		
		met opvolger	zonder opvolger	opvolging niet bekend
50 - 54	50	42	40	18
55 - 59	57	59	30	11
60 - 64	27	59	37	4
65 e.o.	20	75	25	-
Totaal	154	56	34	10

Bron: CBS-LEI

Op 56% van de Diepenveense bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder, is een opvolger aanwezig (tabel 3.11). Dit percentage is vrij hoog, vooral gezien de toch zeker niet in alle opzichten even rooskleurige sociaal-economische structuur van de Diepenveense landbouw. Bovendien zou het opvolgingspercentage in de komende jaren nog wel eens hoger kunnen uitkomen dan 56%, omdat van 10% van de bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder - vooral de jongeren onder hen - nog niet duidelijk is of er wel of niet een opvolger zal zijn.

Tabel 3.12 Opvolgingssituatie op bedrijven, met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder, naar produktieomvang per bedrijf; 1978

Sbe-klassen	Bedrijven met een bedr.hoofd van 50 jaar of ouder aantal	waarvan (in %)		
		met opvolger	zonder opvolger	opvolger onbekend
10 - 90	48	29	65	6
90 - 130	41	50	29	21
130 - 190	37	68	22	10
190 en meer	28	94	3	3
Totaal	154	56	34	10

Bron: CBS-LEI.

Van de bedrijven met een grotere produktieomvang heeft een groter deel een opvolger dan van de bedrijven met een kleinere produktieomvang (tabel 3.12). Toch is er nog voor 79% van de bedrijven, die kleiner zijn dan 130 sbe en voor 29% van de bedrijven die kleiner zijn dan 90 sbe een opvolger aanwezig.

De vrouwelijke arbeidskrachten

In Diepenveen wordt ook door vrouwen heel wat werk op de agrarische bedrijven verzet. Het aantal vrouwelijke arbeidskrachten is in de periode 1972-1978 weliswaar met gemiddeld bijna 5% per jaar gedaald, maar in 1978 werkten er toch nog 227 vrouwen regelmatig minstens 15 uur per week op de agrarische bedrijven.

Tabel 3.13 Aantal vrouwelijke arbeidskrachten 1) op de hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

	1972		1978		Index (1972=100)
	aantal	%	aantal	%	
Bedrijfshoofden	9	3	6	3	67
Echtgenoten	284	89	213	93	75
Dochters en ov. inw. familieleden	27	8	8	4	30
Totaal	320	100	227	100	71

1) Regelmatig ten minste 15 uur per week op het bedrijf werkzaam.

Bron: CBS-LEI.

Het overgrote deel van de vrouwelijke agrarische beroepsbevolking bestaat uit meewerkende echtgenoten (tabel 3.13). Het aantal vrouwelijke bedrijfshoofden, meewerkende dochters en andere meewerkende vrouwelijke familieleden is gering en daalt snel.

3.3 De "overige" bedrijven

De bedrijfshoofden van de "overige" bedrijven vormen een zeer heterogene groep. In grote lijnen kunnen zij worden verdeeld in twee categorieën. De eerste categorie, de C-bedrijfshoofden, bestaat uit mensen die hun hoofdberoep buiten het eigen landbouwbedrijf(je) hebben en hun resterende tijd besteden aan dit bedrijf. Over het algemeen hebben de inkomsten uit dit landbouwbedrijf een aanvullend karakter.

De tweede categorie vormen de D-bedrijfshoofden en -bedrijven. Dit zijn rustende landbouwers en eventueel ook andere rustenden of gepensioneerden met een landbouwbedrijf(je). Het bedrijf van de rustende landbouwers is in de meeste gevallen een (klein) deel van hun vroegere bedrijf. Vaak wordt dit restbedrijf later weer gevoegd bij het oorspronkelijke bedrijf. De C-bedrijfshoofden behoren dus tot de actieve beroepsbevolking en de D-bedrijfshoofden niet meer, al betekent dit niet dat de D-bedrijfshoofden niet actief zouden zijn. Omdat er tussen deze twee groepen "overige" bedrijven nogal wat verschillen bestaan, wordt in deze paragraaf aan beide groepen afzonderlijk aandacht besteed.

Zoals in 3.1.1 naar voren kwam is het aantal "overige" bedrijven tussen 1972 en 1978 kleiner geworden. Dit betrof in hoofdzaak een vermindering van het aantal C-bedrijven, want het aantal Dbedrijven bleef bijna gelijk (tabel 3.14). In beide groepen werd de oppervlakte cultuurgrond echter groter. De gemiddelde oppervlakte per bedrijf werd in beide groepen dan ook ongeveer 1 hectare groter. Ook al zijn de C- en D-bedrijven naar oppervlakte vrij klein, ze vertonen voor wat betreft de oppervlakte per bedrijf dezelfde ontwikkeling als de hoofdberoepsbedrijven. Overigens beschikken de D-bedrijven per bedrijf dooreengenomen over meer cultuurgrond dan de C-bedrijven.

Tabel 3.14 Aantal, oppervlakte en omvang van de C- en D-bedrijven; 1972 en 1978

	C-bedrijven		D-bedrijven	
	1972	1978	1972	1978
Aantal bedrijven	57	49	37	35
Totale opp. cultuurgrond (ha)	212	233	185	210
Totale produktieomvang (sbe)	1597	2015	938	1022
Gem. ha per bedrijf	3,7	4,8	5,0	6,0
Gem. sbe per bedrijf	28	41	25	29

Bron: CBS-LEI.

De produktieomvang op de D-bedrijven is duidelijk minder genomen dan op de C-bedrijven, zowel per bedrijf als voor de groep als geheel (tabel 3.14). Hierdoor is ook het aandeel van de D-bedrijven in de totale produktieomvang van de gemeente Diepenveen teruggelopen van 2,9 naar 2,6%. De produktieomvang van de C-bedrijven nam echter iets meer toe dan op de hoofdberoepsbedrijven, waardoor het aandeel van de C-bedrijven in de totale produktieomvang niet terugliep maar ongeveer gelijk bleef: 4,9% in 1972 en 5,0% in 1978. Dit is in hoofdzaak een gevolg van de sterke uitbreiding van de intensieve veehouderij en dan vooral bij de mestvarkens (bijlage 14). Hierdoor steeg namelijk het aandeel van de C-bedrijven in de totale intensieve veehouderij van 7,3% naar 8,1%.

Hoewel de omvang van de intensieve veehouderij op de D-bedrijven nog wel iets toenam, daalde het aandeel van deze bedrijven in de intensieve veehouderij in Diepenveen van 2,9% tot 2,4%. De akkerbouw werd op de C- en D-bedrijven nog sterker uitgebreid, zowel de oppervlakte ervan (meer dan verdubbeld) als de produktieomvang (bijna drie keer zo groot). Dit is vooral een gevolg van de enorme uitbreiding van de snijmaisteelt zowel op de C- als de D-bedrijven (bijlage 18). Hierdoor is, ondanks de inkrimping van de oppervlakte grasland de oppervlakte voedergewassen groter geworden: op de C-bedrijven 16% en op de D-bedrijven zelfs 23% groter.

Desondanks is de rundveestapel zowel op de C- als op de D-bedrijven ingekrompen. Vooral het aantal melkkoeien en het aantal bedrijven met melkkoeien is aanzienlijk gedaald, bij de D-bedrijven nog sterker dan bij de C-bedrijven. Hiervoor in de plaats zijn deze bedrijven wat meer jongvee en mestrunderen (weidevee) gaan houden. In feite is echter de veebezetting per hectare voedergewassen drastisch verminderd: op de C-bedrijven gemiddeld van 193 grootveeëenheden 1) naar 150 en op de D-bedrijven van 146 naar 114 per 100 ha voedergewassen. Dit betekent een sterke extensivering van de bedrijfsvoering. De verhouding voedergewassen/rundvee is nu zodanig geworden dat er normaal gesproken een overschot aan ruwvoederproduktie op de C- en vooral de D-bedrijven is ontstaan. Aangenomen mag worden dat hiervoor voldoende afzetmogelijkheden zijn bij de hoofdberoepsbedrijven die in dit opzicht zeker niet in een overschotpositie verkeren, eerder het tegendeel. Vooral voor de D-bedrijfshoofden is deze situatie aantrekkelijk, omdat ze aanzienlijk minder werk aan het (weide-)vee hebben en de snijmais grotendeels in loonwerk wordt verzorgd, van het zaaien tot en met de oogst.

Het gevolg van deze ontwikkelingen is dat de rundveehouderij op de "overige" bedrijven aanmerkelijk aan betekenis heeft ingeboet. Zoals uit tabel 3.15 blijkt is de rundveehouderij op de D-bedrijven nog wel de grootste produktietak maar dat is op de C-bedrijven niet meer het geval. Daar is de intensieve veehouderij nu de grootste produktietak (38%), gevolgd door de rundveehouderij

1) Zie bijlage 1.

(35%). De betekenis van de akkerbouwproduktie (inclusief snijmais) voor de C-bedrijven is verdubbeld en voor de D-bedrijven bijna drie keer zo groot geworden.

Tabel 3.15 De samenstelling van de produktie op de C- en D-bedrijven; 1972 en 1978

Produktietak	Percentage van de produktieomvang (sbe) per produktietak			
	C-bedrijven		D-bedrijven	
	1972	1978	1972	1978
akkerbouw	8	16	8	22
rundveehouderij	54	35	69	54
intensieve veehouderij	30	38	21	22
tuinbouw	8	11	2	2
Totaal	100	100	100	100

Bron: CBS-LEI.

Vergelijking van deze gegevens met de overeenkomstige voor de hoofdberoepsbedrijven (tabel 3.8) toont aan dat de samenstelling van de produktie op de D-bedrijven meer overeenkomt met de hoofdberoepsbedrijven dan met de C-bedrijven. Deze overeenkomst wordt echter kleiner doordat op steeds minder D-bedrijven melkvee wordt gehouden. De overgang van de melkbus op de rijdende melkontvangst en de daaraan verbonden hoge kosten van de aanschaf van een melktank en de inrichting van een melklokaal brengt namelijk veel bedrijfshoofden die maar weinig melkkoeien hebben ertoe het melkvee af te schaffen. De "overige" bedrijven houden de grond en gebruiken die als voorheen voor de produktie van ruwvoeder. Een deel daarvan wordt dan niet meer op het eigen bedrijf benut maar verkocht. Verscheidene C-bedrijven richten zich dan nog wat meer op de varkensmesterij. Dit wordt vergemakkelijkt door de uitbreiding van de snijmaisteelt omdat snijmais meer drijfmest verdraagt dan de andere gewassen.

3.4 Wisselingen in het gebruik van grond en bedrijven

In 3.1 bleek dat er in de periode 1972-1978 veranderingen zijn opgetreden in het aantal bedrijven in de verschillende beroepsgroepen en in de per beroepsgroep in gebruik zijnde oppervlakte cultuurgrond. Zo waren er in 1978 minder bedrijven in de beroepsgroepen AB, C en D dan in 1972, terwijl de oppervlakte cultuurgrond bij de A+B-bedrijven kleiner en bij de C- en D-bedrijven groter werd 1).

1) Zie bijlage 1.

Welke andere veranderingen hebben zich voorgedaan, hoe zijn deze veranderingen tot stand gekomen en wat gebeurde er met de cultuurgrond?

In tabel 3.16 is een overzicht gegeven van de verschuivingen van bedrijven tussen de beroepsgroepen, van opheffingen van bedrijven en van nieuw geregistreerde bedrijven. Hierbij moet worden opgemerkt dat bedrijven die er in 1972 nog niet waren en vóór 1978 al weer verdwenen waren niet in deze cijfers zijn opgenomen.

Tabel 3.16 Veranderingen van bedrijven in de beroepsgroepen

Aantal A+B-bedrijven		Aantal C-bedrijven		Aantal D-bedrijven	
in 1972	301	in 1972	57	in 1972	37
af:		af:		af:	
opgeheven	11	opgeheven	21	opgeheven	15
naar groep C	9	naar groep A+B	4	naar groep A+B	-
naar groep D	<u>15</u>	naar groep D	<u>1</u>	naar groep C	<u>5</u>
	-35		-26		-20
bij:		bij:		bij:	
gesticht	1	gesticht	4	gesticht	2
uit groep C	4	uit groep A+B	9	uit groep A+B	15
uit groep D	<u>-</u>	uit groep D	<u>5</u>	uit groep C	<u>1</u>
	+ 5		+18		+18
in 1978	271	in 1978	49	in 1978	35

Ten minste 34 bedrijven waren betrokken bij mutaties tussen de beroepsgroepen, 47 bedrijven werden opgeheven en er kwamen 7 nieuwe bedrijven bij. Bij de verschuiving tussen de beroepsgroepen nam de overgang van de beroepsgroep A+B naar D een belangrijke plaats in. In bijna al deze gevallen werden de bedrijfshoofden meer of minder door de omstandigheden (leeftijd, gezondheidstoestand) genoodzaakt om het rustiger aan te gaan doen. Dit kwam vooral veel voor in deelgebied 7.

Van de 301 A+B-bedrijfshoofden uit 1972 hebben er tot 1978 in totaal slechts 4 een ander hoofdberoep gekozen, zij hielden allen hun bedrijf aan als neven-(C-)bedrijf. In totaal kwamen in de periode 1972-1978 9 bedrijven van de A+B-groep in de C-groep terecht. De 5 andere van oorsprong A+B-bedrijven gingen over in andere handen (meestal een zoon) en werden daarna als C-bedrijf geëxploiteerd.

Van de bedrijven die in dezelfde beroepsgroep zijn gebleven, heeft een deel een ander bedrijfshoofd gekregen. Zo zijn er van de bedrijven die in beide jaren tot de A+B-groep behoorden 27 overgedragen aan een zoon, 3 aan andere familieleden en slechts één bedrijf aan een vreemde.

Van de 11 opgeheven A+B-bedrijven hadden er 7 minder dan 50

sbe. Twee middelgrote bedrijven (tussen 110 en 150 sbe) zijn opgeheven doordat men een ander bedrijf in gebruik nam. Geen van deze 11 bedrijven maakte gebruik van de mogelijkheden die het O- en S-fonds bij opheffing biedt.

De veranderingen blijken vrij gelijkmatig te zijn gespreid over de jaren in de gehele periode 1972-1978. Een uitzondering hierop vormt het aantal opgeheven A+B-bedrijven; vrijwel al deze bedrijven zijn verdwenen na 1975.

Bij de C- en D-bedrijven valt op dat het aantal opgeheven bedrijven vrij groot is. In de meeste gevallen betreft het echter bedrijven die nog wel bestaan (C: 72% en D: 53%) maar in 1978 beneden de telnorm van 10 sbe bleven en daardoor buiten de telling bleven. De grond van deze administratief opgeheven bedrijven wordt dan ook voor een belangrijk deel (C: 63%, D: 43%) nog door deze mensen gebruikt.

De verschillen in de oppervlakte cultuurgrond tussen 1972 en 1978 bij de drie beroepsgroepen zijn het gevolg van een reeks veranderingen die per saldo resulteerden in een vermindering van de oppervlakte op de A+B-bedrijven (-4%) en in een vergroting van de oppervlakte op de C- en D-bedrijven (+ 10 resp. + 14%).

In tabel 3.17 is een overzicht gegeven van de verschillende veranderingen.

Tabel 3.17 Winst en verlies van cultuurgrond per beroepsgroep in ha

A+B-bedrijven		C-bedrijven		D-bedrijven	
opp. in 1972	3980	opp. in 1972	212	opp. in 1972	185
af:		af:		af:	
opgeheven	80	opgeheven	57	opgeheven	36
verkleinde	69	verkleinde	10	verkleinde	39
naar groep C	85	naar groep A+B	24	naar groep A+B	-
naar groep D	<u>128</u>	naar groep D	<u>5</u>	naar groep C	<u>18</u>
	-361		-96		-93
bij:		bij:		bij:	
gesticht	1	gesticht	17	gesticht	-
vergroete	174	vergroete	12	vergroete	1
uit groep C	22	uit groep A+B	70	uit groep A+B	112
uit groep D	<u>-</u>	uit groep D	<u>18</u>	uit groep C	<u>5</u>
	+197		+117		+118
opp. in 1978	<u>3815</u>	opp. in 1978	<u>233</u>	opp. in 1978	<u>210</u>

Slechts een beperkt deel van de bij de veranderingen betrokken grond is in feite op de grondmarkt geweest.

Zo is van de 262 ha die in de vorm van hele bedrijven wisselde van beroepsgroep, 170 ha samen met de gebruiker veranderd. Daarvan is 122 ha met het bedrijfshoofd van de groep A+B naar de D-

groep overgegaan. Van de overige 92 ha is 72 ha overgedragen aan een zoon (A+B-vader naar C-zoon: 35 ha; C-vader naar A+B-zoon: 19 ha en D-vader naar C-zoon: 18 ha).

Uit tabel 3.17 blijkt dat in deze periode van 6 jaar voor vergroting van de bedrijven in totaal 187 ha (174+12+1) of 4,4% van de oppervlakte in 1972 kon worden aangewend. Dit is, zoals uit andere LEI-onderzoekingen blijkt 1), wel een erg geringe oppervlakte.

Van deze 187 ha was bijna twee derdedeel (118 ha) afkomstig van verkleiningen van andere bedrijven. Het resterende deel kwam van opgeheven bedrijven. Voor vergroting van de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf waren deze veranderingen van beperkte betekenis: de vergrote bedrijven zijn gemiddeld 2,1 ha in oppervlakte toegenomen, de verkleinde bedrijven gemiddeld 1,1 ha kleiner geworden.

Van de hoofdberoepsbedrijven, die zowel in 1972 als in 1978 aanwezig waren werden er 85 vergroot, 63 verkleind, terwijl op 118 bedrijven de oppervlakte cultuurgrond gelijk bleef.

Tabel 3.18 Vergrotingen en verkleiningen van hoofdberoepsbedrijven

	Aantal bedrij- ven	Aantal bedrijven dat vergroot of verkleind is met ha				Opper- vlakte in ha
		0 - 2	2 - 4	4 - 6	6 e.m.	
Vergroot	85	59	13	9	4	174
Verkleind	63	55	5	1	2	69

De oppervlakte die bij vergrotingen en verkleiningen is betrokken blijkt in de meeste gevallen erg klein te zijn; 69% van de vergrotingen bedraagt minder dan 2 ha en bij de verkleiningen geldt dat voor 87%.

Zoals al in 3.2.2 bleek is het uiteindelijk effect van al deze veranderingen in het gebruik van grond en bedrijven op de gemiddelde oppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven niet erg groot geweest: een vergroting van gemiddeld 13,4 ha in 1972 tot gemiddeld 14,2 ha per bedrijf in 1978.

1) In de ruilverkavelingsgebieden Salland-West, de Marshoek en Hoornhorst-Wijthmen bedroeg dit voor de periode 1971-1976 achtereenvolgens 6.9, 9.0 en 11.9% (LEI-publikatie 2.121).

4. Samenstelling en omvang van de produktietakken op de bedrijven

4.1 De rundveehouderij

De rundveehouderij is in Diepenveen, zoals in het voorgaande hoofdstuk reeds bleek, de belangrijkste produktiesector met in 1978 67% van de totale produktie.

Hoewel het aantal bedrijven zonder melkkoeien tussen 1972 en 1978 verdubbelde, waren er van de 271 hoofdberoepsbedrijven in 1978 toch slechts 23 zonder melkkoeien. Door de gedwongen overgang van busmelken op de rijdende melkontvangst en tankmelken, zal dit aantal zonder melkkoeien waarschijnlijk nog aanmerkelijk groter worden.

In 1978 bestond 81% van de cultuurgrond uit grasland, terwijl het bouwlandgebruik, door de teelt van snijmaïs, voor twee derdedeel op de rundveehouderij was afgestemd.

Tussen 1972 en 1978 nam het totaalaantal melkkoeien op de hoofdberoepsbedrijven toe met 21%, gemiddeld per bedrijf zelfs met 40%. Het gemiddelde aantal koeien op rundveebedrijven (type 1) nam toe van 22 tot 32, op de overwegend rundveebedrijven (type 2) van 21 tot 26 en op de overige bedrijven met melkvee van 16 tot 22 stuks.

De rundveemesterij, in omvang van minder betekenis dan de melkveehouderij, groeide echter sneller, enerzijds door de overgang van melkvee op mestvee, anderzijds door de mogelijkheden die de uitbreiding van de snijmaïsteelt bood.

In tabel 4.1 is de ontwikkeling van de rundveehouderij op de hoofdberoepsbedrijven weergegeven in een aantal kengetallen.

Tabel 4.1 De rundveehouderij op de hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

	1972	1978	Index 1972=100
Totaalaantal melkkoeien	5668	6849	121
Aantal melkkoeien per bedrijf	20	28	140
Totaalaantal stuks mestvee	174	933	536
Aantal stuks mestvee per bedrijf	4	16	400
Percentage bedrijven met mestvee	15	22	147
Aantal stuks jongvee per 100 melkk.	97	89	92
Aantal g.v.e. 1) per bedrijf	28	39	139
Aantal g.v.e. per 100 ha grasland + voedergewassen	228	283	124

1) Zie bijlage 1.

Bron: CBS-LEI. Voor gegevens per deelgebied: zie bijlagen 11 en 12.

De uitbreiding van de rundveehouderij was mogelijk door een betere exploitatie van het grasland, waarvan de oppervlakte in de onderzochte periode op de hoofdberoepsbedrijven overigens met ruim 200 ha verminderde. Behalve in de deelgebieden 2 en 7, compenseerde de uitbreiding van de teelt van snijmaïs (van 207 ha naar 441 ha in 1978) deze teruggang ruimschoots. Een hectare snijmaïs levert namelijk aanzienlijk meer voederwaarde dan een hectare grasland. Overigens nam de teelt van snijmaïs het sterkst toe tussen 1972 en 1975; twee derde deel van de uitbreiding vond plaats in die periode. In de deelgebieden 4 en 5 verliep deze uitbreiding echter wat regelmatig.

Dank zij de opkomst van de snijmaïsteelt is ook de rundveemesterij in betekenis toegenomen, waarbij opvalt dat het aantal stuks mestvee per bedrijf aanmerkelijk sneller toenam dan het aantal bedrijven met mestvee.

De uitbreiding van de rundveestapel leidde tot een zwaardere veebezetting per ha grasland en voedergewassen. De groei van de veebezetting (aantal grootveeëenheden per ha) was het sterkst in de gebieden 4 en 5 (34% resp. 27%), in gebied 1 was dit ongeveer gelijk aan het gemeentelijk gemiddelde (24%), terwijl de overige gebieden daar beneven bleven. Door de verdere verzwaring van de veebezetting bedroeg in 1978 in gebied 4 het aantal grootveeëenheden per 100 ha grasland en voedergewassen 314, hetgeen bijzonder hoog kan worden genoemd. De beperkte bedrijfsoppervlakte en de geringe mogelijkheden tot vergroting daarvan dwingen de boeren in dit gebied tot een extra intensieve benutting van de beschikbare cultuurgrond.

De jongveebezetting is, alhoewel gedaald, met 89 stuks per 100 melkkoeien aan de hoge kant; ongeveer 70 stuks is voldoende om de eigen veestapel in stand te houden. Dit zou er op kunnen wijzen dat een verdere uitbreiding van de melkveestapel mag worden verwacht.

4.1.1 Melkveehouderij

Het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf is tussen 1972 en 1978 op de hoofdberoepsbedrijven toegenomen van 20 tot 28 stuks. Dit was vooral een gevolg van de toename van het aantal bedrijven met minstens 30 melkkoeien en een vermindering van het aantal bedrijven met kleinere veestapels.

Tabel 4.2 De omvang van de melkveestapels op hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

Jaar	Percentage bedrijven met						totaal	Aantal bedr. met melkkoeien
	1-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50 e.m.		
	melkkoeien							
1972	10	45	32	9	3	1	100	290
1978	8	25	29	19	8	11	100	248

Bron: CBS-LEI. Voor gegevens per deelgebied: zie bijlage 13.

De opkomst van de ligboxenstal heeft hierbij zeker een rol gespeeld. Op de 38 bedrijven met zo'n stal (in 1978) (15% van de bedrijven met koeien) is de veestapel namelijk meer dan gemiddeld uitgebreid. Op deze bedrijven is tussen 1972 en 1978 het aantal melkkoeien met 75% toegenomen tegen een toename met 31% op de bedrijven met minstens 10 ha cultuurgrond (twee derdedeel van alle bedrijven). Het is dan ook niet verwonderlijk dat 71% van de groei van de melkveestapel plaatsvond op de bedrijven met een ligboxenstal. Het aantal koeien op de bedrijven met een ligboxenstal is gemiddeld belangrijk hoger dan op bedrijven met een grupstal (52 tegenover 23). Weliswaar is de gemiddelde oppervlakte van bedrijven met een ligboxenstal groter maar ook het aantal melkkoeien per 100 ha grasland en voedergewassen ligt hoger nl. 245 tegen 191. Op twee na betreft het dan ook steeds bedrijven met minstens 30 melkkoeien.

Bijna de helft van de ligboxenstallen (17) ligt in deelgebied 5. Dit betekent dat 27% van de bedrijven met melkkoeien in dit gebied beschikt over een ligboxenstal. Ook in de gebieden 1,4 en 6 ligt het percentage ligboxenstallen boven het gemeentelijk gemiddelde van 15%. In ieder van de andere gebieden kwam in 1978 slechts één ligboxenstal voor. De toeneming van het aantal melkkoeien per bedrijf tussen 1972 en 1978 loopt in de deelgebieden dan ook vrijwel parallel met de hierboven geschetste situatie. Alleen gebied 3 neemt in dit opzicht echter een afwijkende positie in. Zowel in 1972 als in 1978 was het aantal melkkoeien per bedrijf daar gemiddeld het hoogst. In 1978 hadden hier 14 van de 22 bedrijven met melkvee minstens 30 melkkoeien en toch was er toen (nog) maar één ligboxenstal. De meeste bedrijven in dit gebied zijn echter pachtbedrijven behorend tot de diverse landgoederen. Voor een verpachter is het bouwen van een ligboxenstal voor verhuur aan de pachter weinig aantrekkelijk, anderzijds is het voor de pachter niet altijd aantrekkelijk om zelf een stal te bouwen op gepachte grond ook al krijgt hij recht-van-opstal. Erfpacht of koop van een (ruim) erf zou deze bedrijven wellicht meer mogelijkheden kunnen bieden hun werkzaamheden in de toekomst onder eigentijdse omstandigheden te kunnen verrichten. Overigens beschikt het merendeel van de pachtbedrijven in deelgebied 3 over betrekkelijk ruime bedrijfsgebouwen.

In gebied 2 is in de melkveehouderij het minst ontwikkeld. Zowel in 1972 als in 1978 was de melkveebezetting daar gemiddeld het laagst, het aantal stuks melkvee bleef gelijk. Ook de gebieden 7 en 8 bleven op bovengenoemde punten duidelijk achter bij de overige gebieden. In gebied 7 daalde het aantal bedrijven met melkvee opvallend sterk, van 35 naar 24. Ook de omvang van de melkveestapels op de bedrijven nam in dat gebied minder toe dan in de overige gebieden; het totaalaantal stuks melkvee daalde hier dan ook met 11%. Zie voor verdere gegevens over de ontwikkeling van de melkveehouderij in de deelgebieden de bijlagen 11, 12 en 13.

4.1.2 Rundveemesterij

De uitbreiding van de rundveemesterij, van 174 stuks in 1972 naar 933 stuks in 1978, ontstond vooral door een groter aantal dieren per bedrijf. Waren er in 1972 nog maar gemiddeld 4 stuks per bedrijf met mestvee, in 1978 blijkt dat te zijn opgelopen tot gemiddeld 16 stuks per bedrijf. De groei was overigens het sterkst tussen 1972 en 1975 nl. van 4 naar gemiddeld 11 stuks per bedrijf, de periode waarin ook de uitbreiding van de snijmaisteelt het grootst was.

Het percentage bedrijven met mestvee steeg minder hard nl. van 15 in 1972 tot 22 in 1978. De stijging was het sterkst in gebied 4 (1978: 33%), een gebied waar in 1978 dan ook het gemiddelde aantal stuks mestvee (27) ver boven het gemeentelijk gemiddelde lag. De oppervlakte snijmaïs, een teelt die in de rundveehouderij een belangrijke rol speelt, besloeg in 1978 in dit gebied 13% van de totale oppervlakte cultuurgrond. Een even hoog percentage kwam voor in de gebieden 5 en 7 waar evenwel het gemiddelde aantal stuks mestvee beneden het gemiddelde van Diepenveen lag; de snijmaïs wordt in deze deelgebieden meer aangewend voor het melkvee.

4.2 De varkenshouderij

Zowel in 1972 als in 1978 bestond vrijwel de gehele intensieve veehouderij uit varkenshouderij. In 1972 kwam 58% van de totale produktieomvang van de varkenshouderij (sbe) voor rekening van de fokvarkens en 42% van de mestvarkens. Tussen 1972 en 1978 is deze verhouding nog iets meer in de richting van de fokvarkens gegaan: 61% voor de fokvarkens en 39% voor de mestvarkens. Het aantal bedrijven met mestvarkens is minder sterk afgenomen dan het aantal bedrijven met fokvarkens. De groei van het aantal fokvarkens per bedrijf was dan ook sterker dan van het aantal mestvarkens per bedrijf. Deze uitbreiding was sterker dan in de rundveehouderij, hetgeen ertoe leidde dat het aandeel van de varkenshouderij in de totale produktieomvang toenam (1972: 18%, 1978 21%).

Tabel 4.3 De varkenshouderij op hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

	1972	1978	Index 1972=100
Aantal bedrijven met mestvarkens 1)	215	168	78
Aantal bedrijven met fokvarkens 2)	128	90	70
Aantal mestvarkens 1)	13201	18534	140
Aantal fokvarkens 2)	2381	3683	155
Aantal mestvarkens per bedrijf 1)	61	110	180
Aantal fokvarkens per bedrijf 2)	19	41	216

1) Mestvarkens van 20 kg en meer, inclusief opfokvarkens van 20-50 kg.

2) Fokvarkens van 50 kg en meer.

Bron: CBS-LEI. Voor gegevens per deelgebied: zie bijlagen 14 en 16.

De toename van het aantal mestvarkens in de periode 1972-1978 vond voor twee derdedeel plaats tussen 1975 en 1978, terwijl de uitbreiding van het aantal fokvarkens vrijwel geheel in die laatste periode tot stand kwam. Dat het gemiddelde aantal fokvarkens per bedrijf tussen 1972 en 1975 wel steeg is dan ook uitsluitend een gevolg van de vermindering van het aantal bedrijven met deze diersoort, die in hoofdzaak plaatsvond bij de bedrijven met weinig fokvarkens.

Opvallend is dat het aantal mestvarkens op de C-bedrijven aanzienlijk sterker is uitgebreid dan op de hoofdberoepsbedrijven (zie bijlage 14). Het gemiddelde aantal mestvarkens per C-bedrijf lag in 1978 zelfs boven dat van de hoofdberoepsbedrijven. De uitbreiding van het aantal fokvarkens op de C-bedrijven was minder spectaculair. Het aantal fokvarkens nam naar verhouding veel minder toe dan op de A+B-bedrijven, waardoor het gemiddelde per C-bedrijf aanzienlijk beneden dat van de hoofdberoepsbedrijven bleef. Nu ligt dit wel voor de hand, daar het houden van fokvarkens minder geschikt is voor C-bedrijven dan de varkensmesterij.

4.2.1 Varkensmesterij

Het percentage van de hoofdberoepsbedrijven met mestvarkens dat minstens 100 mestvarkens houdt, steeg tussen 1972 en 1978 van 18 tot 31%, het percentage met minstens 200 mestvarkens nam toe van 7 tot 17%. Het gemiddelde aantal mestvarkens per bedrijf ligt in Diepenveen op 110 stuks (1978).

Tabel 4.4 De omvang van de mestvarkensstapels op hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

Jaar	Percentage bedrijven met				Aantal bedr. met mestvarkens
	-10	10 - 49	50 - 99	100 e.m.	
	mestvarkens 1)				
1972	12	50	20	18	215
1978	8	42	19	31	168

1) Mestvarkens van 20 kg en zwaarder, incl. opfokvarkens van 20-50 kg.

Bron: CBS-LEI. Voor gegevens per deelgebied: zie bijlage 15.

In 1978 bedroeg het aantal mestvarkens op de intensieve veehouderijbedrijven (type 6) gemiddeld 349 stuks per bedrijf, hetgeen ten opzichte van 1972 een verdriedubbeling betekende. De toename bij dit bedrijfstype vond vooral plaats tussen 1972 en 1975, namelijk van gemiddeld 118 naar 270 stuks per bedrijf.

Naar gebied bezien blijkt de varkensmesterij, evenals de rundveehouderij, in de gebieden 2 en 7 het minst te groeien (15 resp. 9%), terwijl in de gebieden 4, 5 en 6 op de bedrijven met

mestvarkens het gemiddelde aantal mestvarkens per bedrijf minstens verdubbelde. De gemiddelde omvang van de mestvarkensstapel was in 1978 het kleinst in gebied 1, waar overigens geen intensieve veehouderijbedrijven voorkwamen, en het grootst in gebied 5.

4.2.2 Varkensfokkerij

Bij de hoofdberoepsbedrijven is het percentage fokvarkenshouders met minder dan 10 fokvarkens tussen 1972 en 1978 gehalveerd, terwijl het percentage bedrijven met minstens 40 fokvarkens steeg van 12% tot 38%. Het vergroten van de fokvarkensstapels heeft voornamelijk plaats gevonden tussen 1975 en 1978, want in 1975 hield nog 41% van de bedrijven met fokvarkens er minder dan 10 terwijl toen 17% er 40 of meer had.

Was er in 1972 nog geen bedrijf met minstens 100 fokvarkens, in 1978 bedroeg dit aantal 10. De gemiddelde omvang van de fokvarkensstapel in Diepenveen bedraagt inmiddels dan ook 41 dieren.

Tabel 4.5 De omvang van de fokvarkensstapels op hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

Jaar	Percentage bedrijven met				Aantal bedr. met fokvarkens
	-10	10 - 19	20 - 39	40 e.m.	
	fokvarkens 1)				
1972	35	27	26	12	128
1978	17	27	18	38	90

1) Van 50 kg en meer.

Bron: CBS-LEI. Voor gegevens per deelgebied: zie bijlage 17.

Op de intensieve veehouderijbedrijven (type 6) was in 1978 het gemiddelde aantal fokvarkens het hoogst; ten opzichte van 1972 blijkt de gemiddelde omvang van de fokvarkensstapels op die bedrijven het meest te zijn gestegen (van 48 naar 107 stuks), terwijl het aantal bedrijven met fokvarkens, in tegenstelling tot de andere bedrijfstypen is toegenomen en wel van 8 tot 15.

Naar deelgebied bezien is de omvang van de fokvarkensstapel het sterkst toegenomen in gebied 4 (van 16 naar 48); in de gebieden 2 en 8 is de fokvarkensstapel gemiddeld per bedrijf echter het grootst (in 1978 resp. 52 en 65 stuks). Dit zijn dan ook de gebieden waar door de stedelijke begrenzing uitbreiding van de rundveehouderij (grond) en de varkensmesterij (hinderwet) nauwelijks mogelijk is.

4.3 De pluimveehouderij

De pluimveehouderij is in Diepenveen van ondergeschikte betekenis. Zowel in 1972 als in 1978 kwam, gemeten in sbe, slechts 2½% van de totale produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven voort uit deze tak van produktie. In de periode 1972-1978 werd het aantal bedrijven met leghennen bijna gehalveerd. Doordat de andere bedrijven meer leghennen gingen houden veranderde het totaalaantal leghennen nauwelijks. Daardoor werd het gemiddelde aantal per bedrijf bijna verdubbeld. In 1978 werd 60% van de leghennen gehouden in de gebieden 4 en 7 bij een gemiddelde van 2700 stuks per bedrijf. In Diepenveen hield men in 1978 overigens gemiddeld 2300 leghennen per bedrijf.

Tabel 4.6 De pluimveehouderij op hoofdberoepsbedrijven; 1972 en 1978

	1972	1978	Index 1972=100
Aantal bedrijven met leghennen	47	26	55
Aantal leghennen	41700	44600	107
Aantal leghennen per bedrijf	887	1715	193
Aantal bedrijven met mestkuikens	6	5	83
Aantal mestkuikens	59300	113000	192
Aantal mestkuikens per bedrijf	9883	22600	229

Bron: CBS-LEI.

Weliswaar was in Diepenveen in 1978 het totaalaantal mestkuikens groter dan in 1972, maar na 1975 is het aantal mestkuikens enigszins gedaald. Het gemiddelde aantal per bedrijf is wel gestaag toegenomen doordat een aantal bedrijven met weinig mestkuikens nu geen mestkuikens meer heeft.

De 5 bedrijven met mestkuikens, waarvan er 4 behoren tot het type intensieve veehouderijbedrijven (type 6), hadden in 1978 allen minstens 10000 stuks. Het gemiddelde aantal kuikens per bedrijf lag in 1978 op 18100 stuks. In 1978 kwamen mestkuikens alleen voor in de gebieden 4,5 en 7, waarvan bijna de helft in gebied 5.

4.4 De akkerbouw

De betekenis van de akkerbouw op de hoofdberoepsbedrijven is, gemeten in sbe, gelijk gebleven; zowel in 1972 als in 1978 bestond 8% van de produktieomvang uit akkerbouw. Wel is in de onderzochte periode de oppervlakte cultuurgrond, in gebruik als bouwland toegenomen van 633 tot 684 ha. Hierdoor nam het % van de cultuurgrond in gebruik voor akkerbouw toe van 16% in 1972 tot 18% in 1978.

De verschuiving in de aard van het bouwlandgebruik was opmerkelijk (bijlage 18). Werd in 1972 nog 36% van het bouwland met granen beteeld, in 1978 was dit nog maar 8%. De betekenis van de teelt van aardappelen nam procentueel iets af, terwijl die van de suikerbietenteelt wat toenam. De grootste uitbreiding had plaats in de snijmaisteelt, namelijk van 207 tot 441 ha of wel van 33% tot 64%. Van het bouwland dient nu dus twee derdedeel voor ruwvoerwinning voor het rundvee. De toename van de oppervlakte snijmaïs was het sterkst tussen 1972 en 1975 namelijk van 33 naar 56%. In de deelgebieden 4 en 5 was deze toename wel regelmatig. Voorts is het zo dat naarmate een bedrijf minder bouwland heeft, dit voor een groter deel wordt benut voor de teelt van snijmaïs. Overigens dient men er rekening mee te houden dat niet alle gronden geschikt zijn voor snijmaïs ("maïs heeft een hekel aan koude en natte voeten") en de grond in de nabijheid van de bedrijfsgebouwen zal bij voorkeur worden gebruikt voor bereiding (grasland) ook al is deze geschikt voor snijmaïs. Een verdere uitbreiding van de oppervlakte snijmaïs zal daardoor hoogstens op beperkte schaal kunnen plaatsvinden.

Op 80% van de hoofdberoepsbedrijven kwam in 1978 bouwland voor. De eenheden waren in het algemeen klein, 86% van de bedrijven met bouwland teelde minder dan 5 ha akkerbouwgewassen, hierin kwam tussen 1972 en 1978 nauwelijks verandering. De gemiddelde oppervlakte steeg van 2,7 ha in 1972 naar 3,1 ha in 1978. Zowel in 1972 als in 1978 was het areaal bouwland gemiddeld het grootst op het type bedrijven met overwegend rundvee (type 2) en op de gecombineerde (type 4) en de overige bedrijven (type 7). Alle bedrijven van genoemde typen hadden in beide jaren bouwland in gebruik. In 1978 was het percentage bedrijven met akkerbouw het hoogst in de deelgebieden 3 en 8 (92 resp. 94%) en het laagst in gebied 5 met 74%. Beziет men de gebieden naar de oppervlakte bouwland per bedrijf dan staat gebied 3 aan de top met gemiddeld 5,4 ha per bedrijf, terwijl gebied 2, waar de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf het kleinste is, de rij sluit met 1,5 ha.

5. De ontwikkeling van de land- en tuinbouw in de komende jaren

5.1 Uitgangspunten

Voor de benadering van de ontwikkelingen in de land- en tuinbouw in Diepenveen in de komende ca. 10 jaar is het belangrijkste uitgangspunt de agrarisch-structurele situatie in 1978. Het tweede uitgangspunt is dat de toekomstige ontwikkelingen vloeiend aansluiten op de huidige ontwikkelingen en de ontwikkelingen in het jongste verleden. De prognose is dan ook gebaseerd op de veranderingen in de periode 1972-1978 maar gecorrigeerd (omgebogen tot een snellere of tragere ontwikkeling dan tussen 1972 en 1978) wanneer daartoe gegronde redenen aanwezig waren. Zo is bijvoorbeeld de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf in deelgebied 7 thans al vrijwel op het minimaal mogelijke gekomen, terwijl de toename daarvan in deelgebied 5 over enkele jaren zal omslaan in een daling doordat de thans op vrij grote schaal meewerkende zoons het bedrijf van hun vader zullen gaan overnemen en het alleen voortzetten (met hulp van hun vrouw).

Deze keuze van uitgangspunten houdt in, dat voor de prognose wordt aangenomen dat er de komende jaren geen ingrijpende veranderingen komen in het EEG, het nationale, provinciale en gemeentelijke beleid met betrekking tot de agrarische sector. Veranderingen in het beleid zoals die ook in de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden zijn (automatisch) wel ingecalculeerd.

De prognoses zijn opgesteld per deelgebied en voor de gehele gemeente. Voor de deelgebieden 1, 2 en 8 moet voor een aantal aspecten worden volstaan met een kwalitatieve benadering omdat deze deelgebieden te klein zijn voor een verantwoorde cijfermatige benadering.

In Diepenveen komen slechts enkele tuinbouwbedrijven voor, terwijl ook de oppervlakte tuinbouwgewassen beperkt is. Een aparte behandeling voor de toekomstige ontwikkelingen zou - zo die al mogelijk was - gemakkelijk kunnen leiden tot het weergeven van de ontwikkelingsmogelijkheden van individuele bedrijven. Om dat te voorkomen is de tuinbouw niet afzonderlijk behandeld.

Tenslotte dient te worden opgemerkt dat de cijfers voor 1988 een zekerheid en exactheid suggereren die in werkelijkheid niet aanwezig zijn. Zij geven alleen de richting van de ontwikkelingen aan en het niveau waarop de landbouw in Diepenveen zich over omstreeks 10 jaar zal kunnen bevinden.

5.2 Het aantal bedrijven

Voor de ontwikkeling van het aantal bedrijven is uitgegaan van het jaarlijks veranderingspercentage in de periode 1972-1978.

Dit betekent een vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven van 271 in 1978 tot 231 in 1988. Deze vermindering met 40 bedrijven sluit aan bij de opvolgingssituatie in 1978. In dat jaar waren er 104 bedrijfshoofden van 55 jaar of ouder, van wie er 32 geen opvolger hadden; voor 7 bedrijfshoofden was de opvolging nog niet duidelijk. Telt men hierbij de bedrijven die door andere oorzaken (overlijden, onteigening e.d.) zullen kunnen worden opgeheven, dan komt men op een vermindering van het aantal bedrijven in dezelfde orde van grootte.

Ook de resultaten van de enquête onder een aantal personen die goed op de hoogte zijn met de plaatselijke situatie leiden tot een vermindering met rond 40 bedrijven. Zij gaven namelijk 23 bedrijven aan die om uiteenlopende redenen op den duur niet zullen worden voortgezet terwijl zij twijfels hadden over een 26-tal bedrijven. Indien de helft van deze laatste groep toch het bedrijf voortzet zal de vermindering van het aantal bedrijven - ook volgens deze benadering - in de buurt van de 40 liggen.

In tabel 5.1 is ook het resultaat van de berekeningen voor de C- en D-bedrijven weergegeven. Deze vonden eveneens plaats met behulp van de jaarlijkse veranderingspercentages in de periode 1972-1978.

Tabel 5.1 Het aantal bedrijven in 1972, 1978 en 1988

Jaar	Aantal bedrijven per beroepsgroep			totaal
	A+B	C	D	
1972	301	57	37	395
1978	271	49	35	355
1988	231	38	32	301

Achter deze getallen gaat een groot aantal veranderingen schuil volgens een patroon zoals dat in 3.4 is omschreven voor de periode 1972-1978. Zo neemt bijvoorbeeld in deelgebied 7 de overgang van bedrijven uit de A+B-groep naar de D-groep ook in de komende jaren (door de leeftijdsopbouw) een belangrijke plaats in.

In bijlage 19 zijn de resultaten van de berekeningen voor de deelgebieden weergegeven. Hierbij zijn de aantallen voor de deelgebieden 1, 2 en 8 tussen haakjes vermeld. Deze haakjes geven aan dat het om een zeer globale benadering gaat.

5.3 De oppervlakte cultuurgrond

Zoals bij de analyse bleek verminderde de oppervlakte cultuurgrond op de hoofdberoepsbedrijven in de afgelopen jaren in de deelgebieden 3, 4, 5 en 6 weinig (tussen 0,2 en 0,3% jaarlijks) en in de andere meer bij de hoofdkernen en Deventer gelegen deelgebieden

5 tot 10 x zoveel. Bij de prognose is daarom voor de deelgebieden 3, 4, 5 en 6 uitgegaan van een jaarlijkse vermindering met 0,25% van de oppervlakte cultuurgrond, voor de deelgebieden 1 en 8 met 1% en de deelgebieden 2 en 7 met 2% jaarlijks. Het eventuele verlies aan cultuurgrond voor een mogelijke uitbreiding van de kernen Diepenveen en/of Schalkhaar is hierbij ingecalculeerd. Er is echter geen rekening gehouden met de in het Streekplan IJssel-Vallei opgenomen zandwinning/recreatiegebied van 40-60 ha in deelgebied 4 en/of een zandwinning (plas) van ca. 20 ha in deelgebied 5.

Voor de C- en D-bedrijven is rekening gehouden met de toename van de oppervlakte cultuurgrond die vooral na 1975 is begonnen doordat hoofdberoepsbedrijven overgingen naar de D-groep en daarbij verhoudingsgewijs meer cultuurgrond "meenamen" dan voordien het geval was.

Tabel 5.2 De oppervlakte cultuurgrond in 1972, 1978 en 1988

Jaar	Oppervlakte cultuurgrond (ha) per beroepsgroep			
	A+B	C	D	totaal
1972	3980	212	185	4377
1978	3815	233	210	4258
1988	3617	245	231	4093

Uit de gegevens (tabel 5.2) komt naar voren dat de C- en D-bedrijven een weliswaar nog niet groot maar waarschijnlijk toenemend deel van de cultuurgrond in Diepenveen in gebruik zullen hebben. In bijlage 19 blijkt wat de verschillen in onttrekking van cultuurgrond aan de groep hoofdberoepsbedrijven in hectares betekenen voor de deelgebieden. De gegevens voor de deelgebieden 1, 2 en 8 zijn ook hier slecht een indicatie voor de orde van grootte.

5.4 De produktieomvang

In 3.2 is duidelijk gebleken dat de huidige produktieomvang te klein is om de op de landbouwbedrijven werkenden - bij de bestaande prijsverhoudingen - een arbeidsinkomen te kunnen leveren op het niveau van het CAO-loon van een landarbeider. Vermindering van de arbeidsbezetting is op weinig bedrijven mogelijk en het ligt dan ook voor de hand dat de boeren evenals in het verleden de produktieomvang per man zullen gaan vergroten door uitbreiding van de totale produktieomvang.

Welke mogelijkheden staan de boer daarbij ter beschikking? Uitbreiding van de oppervlakte cultuurgrond per bedrijf is slechts zeer beperkt mogelijk. Daarom zal hij het behalve in de verhoging van de waarde (kwaliteit) van de produkten vooral zoeken in een verhoging van de produktieomvang per hectare en/of in een uitbrei-

ding van de - niet op de lokale bodemproduktie gebaseerde - intensieve veehouderij.

In de afgelopen jaren zijn beide mogelijkheden, soms gecombineerd, benut. Er zijn geen redenen om aan te nemen dat dit in de komende tijd anders zal zijn.

De verhoging van de produktieomvang per hectare zal in dit rundveehouderijgebied evenals in het verleden in hoofdzaak neerkomen op een uitbreiding van de melkveestapel. Voor de voeding daarvan zal een verdere verbetering van de graslandexploitatie, plaatselijk een uitbreiding van de voedergewassen op bouwland en eventueel aankoop van ruw- en krachtvoer nodig zijn. Verbetering van de graslandexploitatie is echter aan grenzen gebonden doordat de laatste kilo's extra gras te duur worden aan meerwerk en meerkosten. Ook de natuurlijke produktieomstandigheden (b.v. waterhuishouding) kunnen grenzen stellen. Dit laatste geldt ook voor de mogelijkheden tot vervanging van granen door voedergewassen. Niet alle gronden zijn geschikt voor een gewas als snijmaïs. Daarnaast kan uitbreiding van de oppervlakte snijmaïs door scheuren van grasland niet in de bedrijfsvoering passen omdat de wel voor snijmaïs geschikte grond bij de stallen is gelegen en nodig is voor beweiding.

Op grond van de hiervoor genoemde factoren moet worden aangenomen dat de uitbreiding van de op de lokale bodemproduktie gebaseerde produktieomvang (rundveehouderij + akkerbouw) minder groot zal kunnen zijn dan in de afgelopen jaren. Binnen de gemeentete zullen zeker verschillen optreden: zo is in deelgebied 5 is de ruilverkaveling in volle gang. De verbeteringen in de cultuurtechnische produktieomstandigheden zullen daar tot een verhoudingsgevijs sterkere groei van de produktieomvang kunnen leiden.

Voor de gehele gemeente wordt verwacht dat de toename van de omvang van de rundveehouderij en de akkerbouw op de hoofdberoepsbedrijven in de komende jaren gemiddeld per jaar ongeveer een derde lager zal liggen dan in de periode 1972-1978. Deze toename zal tot stand kunnen komen bij een verzwaring van de veebezetting van (gemiddeld) 283 tot 344 grootveeëenheden per 100 ha grasland en voedergewassen. Dit is een zware veebezetting die waarschijnlijk alleen haalbaar zal zijn indien (een deel van) de hoofdberoepsbedrijven ruwvoer aankopen. Hiertegenover staat dat naar verwachting de C- en D-bedrijven zich minder op de rundveehouderij en meer op de voederproduktie zullen gaan toelagen, waardoor deze bedrijven meer ruwvoeder zullen kunnen aanbieden. Zoals uit de gegevens in bijlage 22 blijkt, zal de veebezetting voor alle bedrijven in Diepenveen gezamenlijk - bij de gemaakte veronderstellingen - in 1988 beperkt kunnen blijven tot 315 g.v.e. per 100 ha grasland en voedergewassen, een niveau dat nu al is bereikt in deelgebied 4.

De vergroting van de produktieomvang door uitbreiding van de intensieve veehouderij zal waarschijnlijk eveneens minder snel gaan dan in de afgelopen jaren. De uitbreiding vindt namelijk in hoofdzaak plaats door vergroting van de aantallen dieren op bedrijven

die al een flink aantal varkens of kippen houden. Doordat de schaalvoordelen van "nog grotere" eenheden bij stijgende aantallen dieren steeds kleiner en de risico's steeds groter worden, zal de groep bij de grotere eenheden duidelijk trager worden. Anderzijds zijn er op heel wat bedrijven, bij de aantallen dieren zoals die in Diepenveen worden gehouden, zeker nog aanzienlijke schaalvoordelen te behalen (efficiëntere bedrijfsvoering, lagere algemene lasten per dier, gunstiger prijsvoorwaarden e.d.). De vertraging van de groei zal zich waarschijnlijk vooral voordoen in de deelgebieden 4 en 5 waar de afgelopen jaren forse uitbreidingen in de intensieve veehouderij werden gerealiseerd. Voor deze deelgebieden wordt aangenomen dat daar in de 10-jarige periode tot 1988 niet meer dieren bij zullen komen dan in de 6-jarige periode 1972-1978. Dezelfde redenering wordt gevolgd voor de C- en D-bedrijven. Voor de hoofdberoepsbedrijven in de andere deelgebieden is het waarschijnlijker dat de ontwikkeling daar in de komende jaren in dezelfde richting en ongeveer in hetzelfde tempo zal verlopen als in de afgelopen jaren. Dit betekent onder meer een verdere inkrimping van de intensieve veehouderij in de deelgebieden 1 en 3 en een gelijk blijven daarvan in deelgebied 7. Voor de gehele intensieve veehouderij op de hoofdberoepsbedrijven in Diepenveen komt dit neer op een uitbreiding met gemiddeld ongeveer 3% per jaar (1972-1978: 7% per jaar).

In tabel 5.3 is een overzicht gegeven van de omvang en samenstelling van de produktie (in sbe) in 1972, 1978 en zoals die er in 1988 uit zal kunnen zien. Het zijn de gegevens voor de gehele gemeente uitgesplitst naar de beroepsgroepen.

Tabel 5.3 Omvang en samenstelling van de produktie in 1972, 1978 en 1988

	Jaar	Aantal sbe/% in de beroepsgroep			
		A+B	C	D	totaal
Sbe-grondgebonden (akkerb.+rundveeh.)	1972	24089	991	725	25805
	1978	28347	1019	724	30090
	1988	32550	1000	750	34300
Sbe-intensieve veehouderij	1972	5957	485	195	6637
	1978	8410	762	227	9399
	1988	10850	1000	250	12100
Sbe-totaal (incl. tuinbouw)	1972	30071	1597	938	32606
	1978	36834	2015	1022	39871
	1988	43400 1)	2300	1050	46750
% intens. veeh.	1972	20	30	21	20
(van de totale produktieomvang)	1978	23	38	22	24
	1988	25	43	24	26

1) Exclusief (naar schatting) 100 à 150 sbe tuinbouw.

Uit tabel 5.3 blijkt onder meer dat hoewel de groei van de intensieve veehouderij naar verwachting zal worden vertraagd, de betekenis van de intensieve veehouderij zowel bij de hoofdberoeps- (A+B) als bij de "overige" bedrijven (C en D) waarschijnlijk nog zal toenemen. Voor de hoofdberoepsbedrijven ligt de oorzaak hiervan vooral bij de beperkingen in de mogelijkheden tot intensivering ten behoeve van de rundveehouderij en het te verwachten verlies aan cultuurgrond, zowel aan de C- en D-groep als aan niet-agrarische bestemmingen. De vergroting van de betekenis van de intensieve veehouderij op de C-bedrijven hangt samen met de op deze bedrijven verwachte uitbreiding van de produktievorm. Bij de D-bedrijven is de hoofdoorzaak de te verwachten verdere extensivering van de bodem-gebonden produktie (inkrimping melkveehouderij).

Zoals al uit het voorgaande kan worden afgeleid, worden in de deelgebieden uiteenlopende ontwikkelingen verwacht. Zo wordt (zie bijlage 20) in de deelgebieden 4, 5 en 6 een toename van de produktieomvang boven het gemiddelde (18%) verwacht, de andere deelgebieden blijven daar duidelijk onder, ook deelgebied 3. Voor deelgebied 3 is dat niet alleen een gevolg van de verdere inkrimping van de intensieve veehouderij. Ook de uitbreiding op basis van de (locale) bodemproduktie zal in dit deelgebied waarschijnlijk, evenals in de afgelopen jaren, achterblijven bij het gemeentelijk gemiddelde. In deelgebied 5 waar de produktieomstandigheden worden verbeterd zal naar verwachting een aanmerkelijk sterkere ontwikkeling te zien zijn, al zal dit ook in de deelgebieden 4 en 6 nog het geval kunnen zijn, zowel ten aanzien van de rundveehouderij en akkerbouw als de intensieve veehouderij.

Naar verwachting zal de produktieomvang in de deelgebieden 1 en 8 slechts in beperkte mate kunnen toenemen. In deelgebied 1 zal daarbij het accent meer op de grond en in deelgebied 8 meer op de intensieve veehouderij (varkensfokkerij) kunnen liggen. In deelgebied 2 is bij een beperkte uitbreiding van de varkensfokkerij (vrijwel de enige mogelijkheid in dit gebied) ten hoogste een gelijk blijven van de (totale) produktieomvang te verwachten. Voor deelgebied 7 moet een verdere daling van de produktieomvang in de beroepsgroep A+B worden verwacht, ondermeer doordat hier waarschijnlijk nogal wat bedrijven uit deze groep zullen verdwijnen naar de andere beroepsgroepen.

5.5 De ontwikkeling op de bedrijven

De ontwikkeling van de landbouw wordt binnen het kader van de mogelijkheden door de boeren op hun bedrijven tot stand gebracht. Welke ontwikkeling van de bedrijven vormt nu de basis van de in de voorgaande paragrafen geschetste verwachtingen over het totaalbeeld van de landbouw in Diepenveen? In tabel 5.4 zijn enkele belangrijke kengetallen voor de bedrijven opgenomen, het gaat hierbij om de gemiddelde waarden voor de jaren 1972, 1978 en 1988.

De spreiding rond deze gemiddelden is in de verschillende jaren niet geheel gelijk maar vertoont toch wel ongeveer hetzelfde beeld (zie hoofdstuk 3).

Tabel 5.4 De gemiddelde ontwikkeling per bedrijf (A+B-bedrijven)

Jaar	Gemiddeld per bedrijf			Gemiddelde produktie- omvang (sbe) per man 1)
	opper- vlakte (ha)	bedrijfs- omvang (sbe)	arbeids- bezetting (mannen 1))	
1972	13,4	100	1,37	73
1978	14,2	136	1,34	101
1988	15,7	188	1,27	148

1) Regelmatig ten minste 15 uur per week meewerkende mannen.

Uit tabel 5.4 blijkt dat de uitbreiding van de produktieomvang slechts voor een klein deel tot stand zal kunnen komen door vergroting van de oppervlakte van het bedrijf. Doordat de arbeidsbezetting (gemiddeld) waarschijnlijk iets zal worden ingekrompen (meer 1-mansbedrijven) zal de produktieomvang per man en daarmee de mogelijkheid tot het verwerven van een beter arbeidsinkomen gunstiger kunnen komen te liggen. Dit betekent wel dat het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten op de hoofdberoepsbedrijven in dat geval zal kunnen teruglopen van 364 in 1978 tot 294 in 1988.

Bij een verloop van de ontwikkeling volgens de prognose zal het aantal sbe/man dichter kunnen komen te liggen bij de omvang die een arbeidsinkomen zal kunnen opleveren op het niveau van een CAO-loon (1988: 170 sbe). Bij deze ontwikkeling zal dat niveau gemiddeld echter nog niet kunnen worden bereikt. Wel zal dit voor een groter deel van de arbeidskrachten het geval kunnen zijn dan in 1978.

De deelgebieden 4 en 5 zullen de gunstigste ontwikkeling te zien kunnen geven, gevolgd door deelgebied 6 (bijlagen 19 en 21). De produktieomvang per man zal op de bedrijven in deelgebied 3 waarschijnlijk enigszins achterblijven. De oorzaak hiervan is voor wat betreft de produktieomvang al in 5.4 aangegeven. Deze situatie hangt nauw samen met de aanwezigheid van vrij ruime bedrijfsgebouwen in dit gebied en de geringe neiging bij de pachter (in vergelijking met de veehouders in de andere deelgebieden) om zelf een moderne ligboxenstal te bouwen waarbij onder betere werkomstandigheden, met minder mensen meer dieren verzorgd zouden kunnen worden. Daardoor zal de arbeidsbezetting op deze bedrijven waarschijnlijk weinig veranderen.

In de deelgebieden 2, 7 en 8 zal de produktieomvang per man op de hoofdberoepsbedrijven waarschijnlijk nog verder achterblijven dan thans het geval is, hetgeen voor wat betreft de deelgebieden 2

en 8 nauw samenhangt met de ruimtelijk beperkte ontwikkelingsmogelijkheden. Ook in deelgebied 1 zal dit een rol kunnen spelen al zijn daar de beperkte landbouwkundige mogelijkheden van de uiterwaarden en de vrij zware arbeidsbezetting eveneens factoren van betekenis.

De ontwikkeling van de bedrijfsoppervlakte zal op de C- en D-bedrijven verhoudingsgewijs waarschijnlijk gunstiger verlopen dan op de hoofdberoepsbedrijven (bijlage 19), doordat zij gemiddeld per bedrijf ongeveer evenveel (1,5 à 1,6 ha) groter zullen kunnen worden als de hoofdberoepsbedrijven. Bij de C-bedrijven zal dit tot uiting kunnen komen in een grotere (gemiddelde) bedrijfsomvang (in sbe) die overigens mede tot stand zal kunnen komen doordat C-bedrijven meer varkens of kippen gaan houden. Dit laatste is bij de D-bedrijven nauwelijks te verwachten. In het verlengde van de aan de gang zijnde ontwikkelingen is het waarschijnlijk dat de rundveehouderij op de D-bedrijven zal worden ingekrompen doordat vermoedelijk de melkveehouderij vrijwel geheel zal worden afgestoten. De overgang van busmelken op tankmelken is voor deze bedrijven een te grote stap. Zoals ook in 5.4 al is aangegeven, zal de grond van de D-bedrijven waarschijnlijk meer nog dan voorheen, behalve voor jongvee en mestvee, worden benut voor de produktie van voedergewassen voor de verkoop.

Tabel 5.5 De op de lokale bodemproduktie gebaseerde produktie op de bedrijven

Kengetal	Jaar	Hoofdberoeps- bedrijven (A+B)	"Overige" bedrijven		Alle bedrijven
			C	D	
Sbe (grondgebonden)	1972	6,1	4,7	3,9	5,9
per ha (akkerbouw +	1978	7,4	4,4	3,4	7,1
rundveehouderij)	1988	9,0	4,1	3,2	8,4
G.v.e. per 100 ha	1972	228	193	146	223
grasland + voeder-	1978	283	190	114	266
gewassen	1988	344	140	107	315
Aantal melkkoeien	1972	20	5	5	.
per bedrijf (bedr.	1978	28	5	4	.
met melkkoeien)	1988	38	.	.	.

In het voorgaande is de lijn naar een intensievere bedrijfsvoering duidelijk te onderkennen, met name het intensiever gebruik van de cultuurgrond. In tabel 5.5 en bijlage 22 is dit nader aangegeven voor het deel van de bedrijvigheid dat is gebaseerd op de lokale bodemproduktie: de rundveehouderij en de akkerbouw. Uit dit overzicht blijkt dat de hoofdberoepsbedrijven in de gehele gemeen-

te, behalve misschien in deelgebied 7, om een beter arbeidsinkomen te behalen naar alle waarschijnlijkheid de intensiteit van het grondgebruik zullen blijven verhogen: meer sbe door meer vee per hectare. De "overige" bedrijven daarentegen extensiveren waarschijnlijk de rundveehouderij, waardoor de gemiddelde intensiteit van het grondgebruik in de gemeente op een minder hoog niveau komt te liggen.

Om het intensievere gebruik van de grond mogelijk te maken zullen in meerdere delen van de gemeente op grotere en kleinere schaal werken nodig zijn, bijvoorbeeld voor verbetering van de waterhuishouding, het bodemprofiel op de ligging van de gronden. Ook de gebouwen zullen aanpassing behoeven om de grotere veestapels te kunnen huisvesten. In vrij veel gevallen zal het nodig zijn de oude stallen geheel te vervangen, bijvoorbeeld door een moderne ligboxenstal met de daarbij behorende outillage. Uit bijlage 22, waarin ook het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf in de deelgebieden is opgenomen, blijkt dat deze activiteiten verspreid over de gehele gemeente zullen kunnen voorkomen, zij het in het ene deelgebied meer dan in het andere. Hierbij zal het uit bedrijfsorganisatorische en soms verkeerstechnische redenen nodig zijn de nieuwe gebouwen op een andere plaats te zetten, namelijk daar waar de meeste grond van het bedrijf ligt.

6. Situatie in de deelgebieden

In dit hoofdstuk worden de deelgebieden afzonderlijk bezien. Hierbij komen vooral die onderwerpen aan de orde waarvoor het betreffende deelgebied afwijkt van de andere deelgebieden of van de doorsnee situatie in de gemeente. Met nadruk zij vermeld, dat de aantallen bedrijven in de deelgebieden 1, 2 en 8 te klein zijn voor een dieper gaande analyse.

Deelgebied 1

De landbouw in dit, in het westen van de gemeente aan de IJssel gelegen gebied is het meest van alle gebieden gericht op de rundveehouderij. De gemiddelde oppervlakte per bedrijf lag dan ook in 1978 ongeveer 3 ha boven het gemeentelijk gemiddelde. Verwacht wordt, dat dit ook in 1988 het geval zal zijn. De veebezetting per ha grasland en voedergewassen is echter aan de lage kant, hetgeen samenhangt met de ligging langs de IJssel (uiterwaarden). Het gemiddelde aantal vaste mannelijk arbeidskrachten per bedrijf is in dit gebied het hoogste van de gemeente. Dit kan niet worden gezegd van de gemiddelde produktieomvang (sbe) per bedrijf. Het gevolg hiervan is dat de produktieomvang per man in 1972 en in 1978 lager was dan het gemeentelijk gemiddelde. Naar verwachting zal dat ook voor 1988 gelden.

Deelgebied 2

De landbouw wordt in dit gebied, gelegen tussen de spoorlijn Deventer-Zwolle en de Boxbergerweg, in zijn ontwikkeling geremd doordat het dorp Diepenveen binnen zijn grenzen ligt. Dit blijkt duidelijk uit de naar verhouding grote onzekerheid over de opvolging (20%), het zeer lage percentage bedrijfshoofden met een opvolger (eveneens 20%) en het daarmee verband houdende lage percentage (47%) bedrijven dat als "blijvend" 1) kon worden aangemerkt. Gezien deze omstandigheden moet worden verwacht dat het aantal hoofdberoepsbedrijven hier de komende jaren sneller zal afnemen dan in de meeste andere gebieden. In beide jaren was de gemiddelde oppervlakte per bedrijf lager dan in alle andere gebieden en men mag aannemen dat hierin de komende jaren geen verandering zal komen. Dit geldt eveneens voor de gemiddelde produktieomvang (sbe) per bedrijf: is en zal waarschijnlijk aan de kleine kant blijven. Het gebrek aan grond heeft er overigens niet toe geleid dat men het grondgebruik sterk heeft geïntensiveerd en daardoor het aantal grootveeëenheden per ha grasland en voedergewassen opvoerde, want ook dat is hier laag te noemen. Wel heeft men in dit gebied het

1) Zie bijlage 1.

gebrek aan grond ten dele weten te compenseren door op wat grotere schaal fokvarkens te houden. In 1978 had men hier, na gebied 8, gemiddeld de grootste fokvarkensstapels. Vrijwel de enige mogelijkheid om hier de totale produktieomvang minstens op het peil van 1978 te houden is waarschijnlijk gelegen in een uitbreiding van de varkensfokkerij.

Deelgebied 3

In dit bosrijke gebied, gelegen ten oosten van de bebouwde kom van Diepenveen en vrijwel geheel bestaande uit landgoederen, is de rundveehouderij flink ontwikkeld. De kengetallen voor dit deelgebied ten aanzien van de bedrijfsoppervlakte, de bedrijfsomvang (sbe), het aantal melkkoeien, de veebezetting en de produktieomvang per man zijn dan ook binnen Diepenveen het hoogst of behoren tot de hoogsten, ondanks het achterblijven bij de gemeentelijke groei van de op de lokale bodemproduktie gebaseerde produktieomvang. De ruwvoedervoorziening vindt hier voor een groter deel plaats met akkerbouwgewassen dan in de andere deelgebieden. In dit deelgebied is dan ook een groter deel van de cultuurgrond in gebruik voor akkerbouw (25%).

Opvallend is de lage gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden, hetgeen mogelijk samenhangt met het feit dat de meeste bedrijven in dit gebied pachtbedrijven zijn. Dit laatste vormt eveneens mede de verklaring van het verschijnsel dat in dit gebied met zijn naar verhouding vele betrekkelijk grote rundveehouderijbedrijven tot 1978 nog maar één ligboxenstal was gebouwd en er ook nu nog pas enkele zijn.

Naar verwachting zal in de komende tien jaar de betekenis van de intensieve veehouderij verder afnemen en zal ook in die periode de groei op basis van de lokale bodemproduktie wat achterblijven. Een en ander kan er toe leiden dat de leidende positie van dit gebied met betrekking tot de produktieomvang per man en per bedrijf zal worden aangetast. Ook in 1988 zal het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf hier echter waarschijnlijk het hoogst zijn.

Deelgebied 4

Deelgebied 4 ligt midden in de gemeente, oostelijk van deelgebied 3 en ten westen van het Overijssels Kanaal, met als zuidgrens de bebouwing van Schalkhaar. Ook landbouwkundig bevindt dit gebied zich in vele opzichten in een middenpositie. Veelal geeft dit gebied hetzelfde beeld te zien als de gemeente in haar geheel, een situatie waarin ook de komende tien jaar waarschijnlijk weinig verandering zal komen. Er zijn echter twee aspecten, waardoor dit gebied zich onderscheidt van Diepenveen. Zo kon een bijzonder groot deel (92%) van de hoofdberoepsbedrijven worden gerekend tot de bedrijven die blijven (Diepenveen 82%). Dit hangt natuurlijk samen met het zeer hoge percentage bedrijfshoofden met een opvolger (65%). Verder is de veedichtheid per ha grasland en voedergewassen in geen ander gebied zo hoog als hier. Dit zal ook samenhangen met

de vrij sterke uitbreiding van de rundveemesterij in dit deelgebied. Verwacht wordt dat ook aan het eind van de tachtiger jaren de veedichtheid in dit deelgebied de zwaarste in de gemeente zal zijn.

Deelgebied 5

Dit gebied ligt in het noordoosten van de gemeente - ten oosten van het Overijssels Kanaal en ten noorden van de Soesterwetering - en komt grotendeels overeen met het gebied van de ruilverkaveling Lettele-Okkenbroek. Dit is het grootste van de deelgebieden, zowel naar oppervlakte cultuurgrond als naar het aantal bedrijven. Hier zijn relatief de meeste hoofdberoepsbedrijven (27%) van Diepenveen gesitueerd. De bedrijfsvoering is er - ook voor de uitvoering van de ruilverkaveling - al vrij intensief. Mede door de krachtige ontwikkeling in de laatste jaren is de omvang van de melkvee-, mestvarkens- en leghennenstapels er het grootst. Daardoor zijn ook de aantallen sbe per bedrijf en per vaste arbeidskracht hier het hoogst. Dit laatste ondanks het feit dat de arbeidsbezetting er naar verhouding vrij zwaar is, vooral doordat er vrij veel meewerkende zoons zijn. Dit deelgebied heeft dan ook het hoogste percentage bedrijven met een opvolger (70%).

Omdat in de komende jaren de externe produktieomstandigheden zullen worden verbeterd, mag worden aangenomen dat de in agrarisch opzicht leidende positie van dit gebied verder zal worden uitgebouwd, zeker voor wat betreft de produktieomvang per man en per bedrijf.

Deelgebied 6

Dit gebied, gelegen ten zuiden van de Soestwetering, tussen het Kanaal en de Bathmenseweg, vertoont geen grote afwijkingen van het gemeentelijk beeld. De agrarische en de bedrijfsstructuur zijn over het geheel genomen iets minder gunstig dan gemiddeld voor Diepenveen. Wel zijn er naar verhouding iets meer hoofdberoepsbedrijven terwijl ook het percentage bedrijven dat tot de "blijvers" gerekend kan worden iets boven het gemiddelde ligt. Ook zijn er gemiddeld wel iets meer mestvarkens per bedrijf maar minder melkkoaien en fokvarkens. De gemiddelde oppervlaktas cultuurgrond en bouwland liggen beneden de gemeentelijke cijfers, evenals de gemiddelde bedrijfsomvang (sbe). Het percentage bedrijfshoofden met een opvolger is vrij hoog (48%) ook al ligt dit iets beneden het gemeentelijk percentage.

Verwacht wordt dat tussen 1978 en 1988 de agrarische produktie in dit deel van de gemeente zodanig zal toenemen, dat de produktie per man in 1988 de derde plaats (na de gebieden 4 en 5) zal kunnen innemen.

Deelgebied 7

In het zuidoostelijk deel van de gemeente, in het noorden begrensd door de Klinkenweg en de Soestwetering en in het westen

door de Bathmenseweg en de Assinksteeg, ligt deelgebied 7. Hier komen naar verhouding veel C- en D-bedrijven voor (na gebied 8 de meeste), wat in 1972 nog niet het geval was. Ook het aantal hoofdberoepers dat een nevenberoep heeft (B-bedrijfshoofden) is hier zo groot dat slechts 50% van de bedrijfshoofden alleen van zijn bedrijf bestaat. Verwacht wordt dat het percentage hoofdberoepsbedrijven tussen 1978 en 1988 verder zal afnemen.

Driekwart van de bedrijfshoofden is namelijk minstens 50 jaar, terwijl slechts 40% van deze mensen over een opvolger beschikt. Zowel de oppervlakte van de bedrijven als de omvang van de veestapels is aan de lage kant. Dit komt tot uitdrukking in het aantal sbe per bedrijf, dat in geen ander gebied zo laag is als hier. Hoewel de arbeidsbezetting hier het laagst is, is toch de produktieomvang (in sbe) per vaste mannelijke arbeidskracht, na gebied 2, ook het laagst. De ontwikkeling van de bedrijven verliep in dit deelgebied de laatste jaren bijzonder traag.

Op grond van het bovenstaande mag worden aangenomen dat de totale produktieomvang verder zal achterblijven. Daardoor zal in 1988, evenals in 1978, de produktie per bedrijf in dit gebied waarschijnlijk het laagst zijn. Ook de produktie per man zal vermoedelijk aan de krappe kant blijven want een intensivering van enige omvang in de bedrijfsvoering ligt niet in de lijn van de verwachtingen.

Deelgebied 8

Dit gebied vormt als het ware een bufferzone tussen Deventer en het agrarische gebied van Diepenveen. Mede onder invloed van deze situatie zijn hier naar verhouding weinig hoofdberoepsbedrijven en veel overige bedrijven. Als uitvloeisel van de ligging zou men mogen verwachten dat het percentage "blijvers" gering is, maar dit blijkt niet het geval te zijn; driekwart van de bedrijven kon worden aangemerkt als "blijver". De bedrijven zijn gemiddeld vrij klein (1978: 11,1 ha). Dit zal door de geringe neiging tot bedrijfsopheffing en door de situering binnen de gemeente waarschijnlijk zo blijven. Kennelijk heeft het gebrek aan grond de ontwikkeling van de intensieve veehouderij, vooral die van fokvarkens gestimuleerd. Nergens in Diepenveen zijn de fokvarkensstapels groter dan in dit gebied. Desondanks zijn de aantallen sbe per bedrijf en per man aan de lage kant gebleven. Verwacht wordt dat tot 1988 de agrarische produktie in dit gebied met ongeveer 10% zal zijn gestegen (gemeente 18%). De reeds aanwezige achterstand zal daardoor groter worden.

Samenvatting

Op verzoek van de gemeente Diepenveen heeft het Landbouw-Economisch Instituut een onderzoek ingesteld naar de land- en tuinbouw in die gemeente. In verband met de voorbereiding van het bestemmingsplan buitengebied werd het namelijk nodig geacht om inzicht te krijgen in de huidige situatie van de agrarische sector in Diepenveen alsmede in de ontwikkelingen die tot deze situatie hebben geleid en in de toekomst mogen worden verwacht.

Met het oog op het gebruik t.b.v. het bestemmingsplan buitengebied en ook om een beeld te kunnen krijgen van de verschillen binnen Diepenveen, zijn acht deelgebieden onderscheiden die in ruimtelijk en agrarisch opzicht een zekere eenheid vormen (zie kaart 1 blz. 8).

Het onderzoek is voornamelijk gebaseerd op gegevens van de jaarlijkse landbouwtellingen (i.c. 1972, 1975 en 1978) van het CBS, aangevuld met informatie van plaatselijke en andere deskundigen.

De gemeente Diepenveen ligt aan de IJssel in Zuid-West Overijssel en is in totaal 6858 ha groot (1976). Ongeveer 3/4 deel daarvan is cultuurgrond, het overig deel bestaat in hoofdzaak uit bossen en natuurterreinen. De gemeente telt ruim 10000 inwoners, van wie er ruim 3700 tot de beroepsbevolking behoren. Velen van hen werken in de buurgemeente Deventer terwijl 6% van de beroepsbevolking op de agrarische bedrijven in de gemeente Diepenveen werkzaam is.

Diepenveen ligt in het streekplangebied "IJssel-Vallei", waarvoor het plan in september 1979 is vastgesteld.

1. Samenstelling en omvang van de agrarische sector

Aantal bedrijven

Tussen 1972 en 1978 is het aantal hoofdberoepsbedrijven 1) in Diepenveen verminderd van 301 tot 271, dus met gemiddeld 1,7% per jaar. De teruggang was met 25% het grootst in gebied 7 en bijzonder klein (4%) in deelgebied 4. Het aantal "overige" bedrijven liep terug van 94 naar 84, voornamelijk als gevolg van vermindering van het aantal C-bedrijven. Naar verhouding komen de meeste "overige" bedrijven voor in gebied 8 en de minste in gebied 5.

1) Voor deze en andere veelgebruikte termen zij verwezen naar bijlage 1. .

Oppervlakte cultuurgrond

In 1978 hadden de geregistreerde bedrijven 4258 ha cultuurgrond in gebruik; een daling ten opzichte van 1972 - die gelijk is aan het provinciaal gemiddelde - van 3%.

In 1972 was iets meer en in 1978 iets minder dan 90% van de oppervlakte cultuurgrond in exploitatie bij hoofdberoepsbedrijven. Voornamelijk door verschuivingen van bedrijven naar andere beroepsgroepen nam per saldo de oppervlakte van de "overige" bedrijven toe ten koste van die bij de hoofdberoepsbedrijven. Het overgrote deel van de grond was in gebruik als grasland, het aandeel van het bouwland nam echter door uitbreiding van de snijmaisteelt toe van 16 naar 18%.

Omvang en samenstelling van de produktie

In de periode 1972-1978 steeg de totale produktieomvang in Diepenveen met 22% (in Overijssel met 25%). Op de hoofdberoepsbedrijven was de stijging in gebied 5 met 37% het sterkst, terwijl daartegenover in gebied 7 sprake was van een daling met 10%.

Het leeuwedeel van de produktieomvang wordt geleverd door de rundveehouderij, alhoewel dat tussen 1972 en 1978 enigszins is teruggelopen onder invloed van de uitbreiding van de intensieve veehouderij.

Het bedrijfstype

Tussen 1972 en 1978 is het percentage rundveebedrijven nauwelijks veranderd (84 resp. 82%). Het aandeel van de gespecialiseerde rundveebedrijven nam echter toe van 41 tot 47%. Vooral in de deelgebieden 2, 3 en 8 was de stijging vrij sterk. Het aantal intensieve veehouderijbedrijven steeg met 2%. Binnen deze groep steeg het aantal gespecialiseerde bedrijven van 14 naar 26 (waarvan 10 in gebied 5). Er is dus wel enige specialisatie, maar het feit dat in 1978 op vrijwel alle hoofdberoepsbedrijven rundvee werd gehouden, op twee derde van de bedrijven mestvarkens waren en op één derde fokzeugen, duidt er op dat de specialisatie in Diepenveen (nog) niet sterk doorzet.

De bedrijfs grootte en -omvang

De gemiddelde oppervlakte cultuurgrond op de hoofdberoepsbedrijven is gestegen van 13,4 (1972) naar 14,2 ha (1978). In 1978 had 57% van de bedrijven minder dan 15 ha grond in gebruik tegen 64% in 1972. Het aantal bedrijven met 20 ha en meer nam toe van 18 naar 20%.

Het gebrek aan mogelijkheden tot vergroting van de oppervlakte van het bedrijf heeft men getracht te compenseren door de bedrijfsvoering te intensiveren. Daardoor steeg de gemiddelde bedrijfsomvang van 105 (1972) naar 136 (1978). De gemiddelde bedrijfsomvang was in 1978 het grootst in de deelgebieden 3 en 5, en het geringst in gebied 7. Het percentage hoofdberoepsbedrijven met minder dan

110 sbe daalde in de jaren 1972-1978 van 63 naar 41%; dat met 190 en meer sbe steeg van 3 naar 21%.

Arbeidsbezetting en produktieomvang per man

Het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten (regelmatig ten minste 15 uur per week werkzaam) is tussen 1972 en 1978 met 11% teruggelopen. Deze vermindering hield, gezien de vele éénmansbedrijven, vrijwel gelijke tred met de daling van het aantal bedrijven. In 1972 was er gemiddeld 1,37 vaste mannelijke arbeidskracht per bedrijf tegen 1,34 in 1978.

Het aantal vrouwelijke arbeidskrachten - regelmatig ten minste 15 uur per week meewerkend - daalde aanzienlijk sterker in aantal en wel met 29%. Vooral het aantal meewerkende dochters en "overige inwonende vrouwelijke familieleden" verminderde sterk.

De produktieomvang per vaste mannelijke arbeidskracht steeg door deze ontwikkelingen tussen 1972 en 1978 van 74 naar 101 sbe. Voor een met een CAO-loon "vergelijkbaar" arbeidsinkomen is echter minstens 125 sbe per mannelijke arbeidskracht nodig 1). In 1978 kwamen de gebieden 3 en 5 met 110 sbe nog het dichtst bij deze norm.

Leeftijd bedrijfshoofd en opvolgingssituatie

In 1972 was 47% van de bedrijfshoofden van de hoofdberoepsbedrijven 50 jaar of ouder, maar in 1978 bleek dit percentage te zijn gestegen tot 57. In gebied 7 is zelfs driekwart van de bedrijfshoofden 50 jaar of ouder.

In 1978 had 56% van de bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder een opvolger, terwijl 10% hierover nog niets kon zeggen. Naarmate het bedrijfshoofd ouder is, is het percentage opvolgers hoger; van de bedrijfshoofden van 65 jaar of ouder had driekwart een opvolger. Ook bestaat er een duidelijk verband tussen bedrijfsomvang en opvolging. Zo heeft slechts 29% van de bedrijven kleiner dan 90 sbe een opvolger, tegen 94% van de bedrijven groter dan 190 sbe. In gebied 5, waar relatief veel grote bedrijven voorkomen, is het percentage opvolgers dan ook het hoogst, terwijl in gebied 2, met relatief veel kleine bedrijven, de bereidheid om het bedrijf over te nemen bijzonder gering is.

Vrijkomende grond

Tussen 1972 en 1978 is voor vergroting van de hoofdberoepsbedrijven 174 ha, dat is 4,4% van de oppervlakte in 1972, beschikbaar gekomen. Vergeleken met andere geboeden is dat weinig. Van deze 174 ha was 40% afkomstig van verkleinde hoofdberoepsbedrijven, het resterende deel van opgeheven bedrijven. De betekenis van deze

1) Een deel van de arbeidskrachten heeft echter geen volledige dagtaak op het bedrijf.

mutaties voor de agrarisch-structurele ontwikkelingen was gering; de vergrote bedrijven zijn gemiddeld met 2,1 ha uitgebreid; de verkleinde met gemiddeld 1,1 ha ingekrompen.

"Overige" bedrijven

De "overige" bedrijven betreffen C-bedrijven (waarvan het bedrijfshoofd minder dan de helft van zijn arbeidstijd besteedt aan het eigen bedrijf) en D-bedrijven (waarvan de bedrijfshoofden rustende agrariërs of andere gepensioneerden zijn).

Het aantal "overige" bedrijven verminderde vooral doordat het aantal C-bedrijven kleiner werd. In het aantal D-bedrijven kwam vrijwel geen verandering. Ten aanzien van beide groepen werd zowel de totale oppervlakte als de gemiddelde oppervlakte per bedrijf groter. De D-bedrijven zijn (met 6,0 ha) gemiddeld wat groter dan de C-bedrijven (4,8 ha). Doordat op de C-bedrijven meer intensieve veehouderij (varkensmesterij) voorkomt, hebben deze gemiddeld een grotere produktieomvang (sbe) dan de D-bedrijven. De intensieve veehouderij werd op de C-bedrijven sterker uitgebreid dan op de hoofdberoepsbedrijven, waardoor het aandeel van de C-bedrijven in de intensieve veehouderij in Diepenveen toenam van 7,3% (1972) tot 8,1% (1978). Op de D-bedrijven werd de intensieve veehouderij minder uitgebreid waardoor het aandeel daalde van 2,9 tot 2,4%. De rundveehouderij werd in beide groepen ingekrompen terwijl de oppervlakte akkerbouwgewassen meer dan verdubbelde, vooral door uitbreiding van de snijmaisteelt.

Op de D-bedrijven is de rundveehouderij nog wel de grootste produktietak, op de C-bedrijven daarentegen de intensieve veehouderij.

Het aandeel van de C-bedrijven in de totale produktieomvang bleef in de periode 1972-1978 vrijwel gelijk (4,9 en 5,0%), maar dat van de D-bedrijven daalde van 2,9 naar 2,6%.

2. Samenstelling en omvang van de produktietakken op de bedrijven

De rundveehouderij

De rundveehouderij is in Diepenveen veruit de belangrijkste produktietak. Slechts 8% van de hoofdberoepsbedrijven hield in 1978 geen melkkoeien. Het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf is gestegen van 20 dieren in 1972 tot 28 in 1978. De stijging was het grootst in de gebieden 3 en 5, met in laatstgenoemd jaar gemiddeld resp. 35 en 33 melkkoeien per bedrijf. Van alle in de gemeente aanwezige ligboxenstallen ligt bijna de helft (17 stuks) in deelgebied 5. Het is opmerkelijk dat in deelgebied 3 (medio '79) slechts enkele bedrijven over een dergelijke moderne stal beschikten. De oorzaak hiervan moet mede in de eigendom-pachtstructuur worden gezocht.

Het aantal bedrijven met minder dan 20 melkkoeien verminderde

in de periode 1972-1978 van 55% naar 33%, dat met 50 of meer melk-koeien van 1% tot 11%. Deze uitbreiding van de melkveestapel kon mede worden gerealiseerd door de snijmaïsteelt sterk te vergroten, nl. van 207 naar 441 ha. Deze teelt heeft ongetwijfeld ook het houden van mestvee gestimuleerd, want het aantal bedrijven met mestvee is gestegen.

De intensieve veehouderij

De intensieve veehouderij bestaat in Diepenveen vrijwel uitsluitend uit varkenshouderij; de pluimveehouderij en de kalver-mesterij zijn van weinig betekenis.

Binnen de varkenshouderij nemen de fokvarkens met 61% van de produktieomvang de belangrijkste plaats in. Door stijging van het totale aantal fokvarkens en vermindering van het aantal bedrijven met fokvarkens, verdubbelde het gemiddelde aantal fokvarkens per bedrijf. Op grond van een zelfde ontwikkeling nam het gemiddeld aantal mestvarkens per bedrijf met 80% toe. Zowel van mest- als fokvarkens is het aantal kleine stapels verminderd en is het aantal grotere varkensstapels toegenomen. Zo steeg het percentage bedrijven met ten minste 100 mestvarkens van 18 naar 31% en nam het percentage bedrijven met 40 of meer fokvarkens toe van 12 tot 38%.

In deelgebied 5 werden in 1978 gemiddeld de meeste mestvarkens per bedrijf (140) gehouden, terwijl in gebied 8 het gemiddelde aantal fokvarkens per bedrijf (65) het grootst was.

Wat de pluimveehouderij betreft bleef het aantal leghennen, onder invloed van weinig perspectief biedende vooruitzichten stabiel. Het aantal bedrijven met deze diersoort verminderde tot de helft. Overblijvende bedrijven hebben het aantal leghennen dus flink uitgebreid, waardoor het totaalaantal leghennen ongeveer gelijk bleef. Op de bedrijven met mestkuikens bleef het aantal bedrijven vrijwel gelijk, terwijl het totaalaantal dieren verdubbelde.

De akkerbouw

Op 80% van de hoofdberoepsbedrijven kwam in 1978 bouwland voor, maar oppervlakte bouwland per bedrijf was in het algemeen wel vrij klein. Opmerkelijk was de verschuiving in het bouwlandgebruik; in 1972 werd nog 36% van het bouwland beteeld met granen, in 1978 was dit nog maar 8%. De oorzaak van deze verschuiving was de sterke uitbreiding van de snijmaïsteelt: in 1972 werd een derde-deel van het bouwland voor deze teelt gebruikt, in 1978 bijna tweederdedeel. Het bouwland wordt dus in toenemende mate gebruikt voor ruwvoederwinning ten behoeve van het rundvee. De vergroting van de oppervlakte snijmaïs was het sterkst tussen 1972 en 1975. Een verdere uitbreiding van de snijmaïsteelt zal slechts op beperkte schaal kunnen plaatsvinden.

3. De ontwikkeling in de komende jaren

De hoofdberoepsbedrijven

Op basis van de berekeningen kan worden verwacht dat het aantal hoofdberoepsbedrijven zal verminderen van 271 in 1978 tot 231 in 1988. Deze bedrijven zullen dan gezamenlijk kunnen beschikken over ruim 3600 ha cultuurgrond, ongeveer 200 ha minder dan in 1978. De gemiddelde oppervlakte per bedrijf zal hierdoor slechts stijgen van 14,2 tot 15,7 ha in 1988.

Om de produktie per man, de basis voor het arbeidsinkomen, op een hoger niveau te kunnen brengen, is deze toename van de bedrijfsoppervlakte te gering, terwijl anderzijds aan de vermindering van de arbeidsbezetting per bedrijf (natuurlijke) grenzen zijn gesteld. De boeren zullen dan ook, evenals in het verleden, waarschijnlijk het gebruik van de grond verder intensiveren (meer vee per hectare, meer snijmaïs, minder granen) en een aantal van hen zal de varkens- of kippenstapel op het bedrijf verder uitbreiden. Hierdoor zullen zij in 1988 gemiddeld een bedrijfsomvang kunnen bereiken van 188 sbe (1978: 136 sbe), bij een gemiddelde arbeidsbezetting van 1,27 man per bedrijf (1978: 1,34). Daardoor zal de produktieomvang per man kunnen toenemen van 101 tot 148 sbe. Dit is desondanks nog steeds beneden het niveau, nodig voor het behalen van een arbeidsinkomen gelijk aan het CAO-loon (1988: 170 sbe). Op grond van voorgaande cijfers, zullen in 1988 naar raming 294 mannen op de agrarische bedrijven werkzaam zijn, dit is 70 minder dan in 1978.

De totale produktieomvang (in sbe) van de hoofdberoepsbedrijven in Diepenveen zal tot 1988 met ongeveer 18% toenemen. Dat is minder dan in de 6-jarige periode 1972-1978 toen deze stijging ongeveer 22% bedroeg. Het aandeel van de intensieve veehouderij hierin zal waarschijnlijk toenemen van 23% naar 25%, hoewel de intensieve veehouderij naar verwachting aanmerkelijk langzamer zal uitbreiden dan in de afgelopen jaren. De groei van de rundveehouderij verloopt waarschijnlijk nog trager - onder meer door het verlies aan cultuurgrond - waardoor het aandeel van de varkens- en pluimveehouderij groter zal worden, zij het niet in alle delen van de gemeente.

Naar verwachting zal de landbouw in het deelgebied 5 zich het gunstigst ontwikkelen, gevolgd door deelgebied 4 en 6, terwijl deelgebied 3 de beste uitgangssituatie lijkt te hebben. In de deelgebied 2 en 8 blijft de ontwikkeling waarschijnlijk verder achter, hetgeen ook - zij het in mindere mate - in de deelgebieden 1 en 7 het geval zal zijn.

De overige bedrijven

Evenals in de afgelopen jaren zal het aantal "overige" bedrijven waarschijnlijk verder dalen; het aantal bedrijven van niet-agrariërs (de C-bedrijven) zal naar verwachting dalen van 49 in 1978 tot 38 in 1988, en het aantal D-bedrijven (rustende agrariërs)

van 35 tot 32. Op grond van de bestaande ontwikkeling wordt verwacht dat beide groepen bedrijven over meer grond zullen beschikken (samen 30 à 35 ha meer), waardoor de gemiddelde oppervlakte per bedrijf zal toenemen: voor de C-bedrijven van 4,8 naar 6,4 en voor de D-bedrijven van 6,0 naar 7,2 ha.

Deze uitbreiding van de gemiddelde oppervlakte per "overig" bedrijf zal waarschijnlijk gepaard gaan met een inkrimping van de melkveehouderij. Daardoor zal waarschijnlijk een vrij groot deel van de voederproduktie van deze bedrijven beschikbaar komen voor hoofdberoepsbedrijven met een zware veebezetting. De C-bedrijven zullen hun bedrijfsomvang waarschijnlijk verder vergroten (van 41 tot 61 sbe per bedrijf) door uitbreiding van de varkens- of pluimveestapel. De gemiddelde bedrijfsomvang van de D-bedrijven zal waarschijnlijk slechts toenemen van 29 naar 33 sbe. Deze uitbreiding zal waarschijnlijk volledig het gevolg zijn van de vergroting van de oppervlakte cultuurgrond.

Enkele slotopmerkingen

De algemene economische en maatschappelijke ontwikkelingen hebben tot dusver een voortdurende stijging van het algemene inkomensniveau veroorzaakt. Het ligt voor de hand dat de boer er naar streeft deze inkomensontwikkeling zo goed mogelijk te volgen. Door dat de opbrengstprijzen van agrarische produkten langzamer stijgen dan de produktiekosten is de boer, om zijn inkomen niet te laten dalen, gedwongen zijn produktie te vergroten. Om de inkomensstijging van niet-agrariërs te kunnen volgen, is een nog sterkere groei noodzakelijk, hetgeen neerkomt op een grotere produktie per man.

Zoals in hoofdstuk 3 bleek, kan de groei van de bedrijven in de gemeente Diepenveen slechts voor een klein deel worden toegeschreven aan vergroting van de oppervlakte cultuurgrond per bedrijf. Ook in de komende jaren zal vergroting van de oppervlakte slechts een beperkte bijdrage kunnen leveren aan de noodzakelijke groei van de bedrijven. Vooral in de deelgebieden 2, 4 en 8 is hiervan weinig te verwachten.

De voor het bestaan van de agrarische gezinnen noodzakelijke verdere groei van de bedrijven zal dan ook vooral tot stand moeten komen door vergroting van de rundveebezetting met intensivering van het grondgebruik en uitbreiding van de intensieve veehouderij. Is dit om welke reden dan ook niet mogelijk, dan zal de desbetreffende ondernemer zich genoodzaakt zien naar een ander middel van bestaan om te zien. De grond kan dan ten goede komen aan de andere bedrijven, waardoor schaalvergroting op zal treden.

Wat kan dit betekenen voor de verschillende functies van de landbouw?

De produktie van voedsel en grondstoffen zal ook op het kleinere aantal grotere bedrijven wel tot stand komen, maar de werkgelegenheid op de bedrijven zal kleiner worden. Onder deze omstandigheden zal het beheer van het landelijk gebied voortgezet worden, maar met meer aandacht voor de maximale haalbare produktie van de beschikbare gronden en binnen het kader van een grootschaliger geheel (gebouwen, percelen, landschap).

Indien ook uitbreiding van het bedrijf op basis van de lokale bodemproduktie min of meer onmogelijk wordt doordat bijvoorbeeld de produktieomstandigheden niet verbeterd kunnen worden of doordat grond wordt onttrokken, dan zullen de inkomens verder achteruit gaan en zal de werkgelegenheid in versterkte mate verminderen zowel op de landbouwbedrijven als in de toeleverende en verwerkende bedrijven. De leefbaarheid van de landelijke kernen zal verder worden aangetast door de sterkere vermindering van het aantal arbeidsplaatsen maar ook door de daling van het inkomen. Ook de functie van beheerder van het landelijk gebied kan in het gedrang

komen doordat de boeren alternatieve bezigheden moeten gaan zoeken buiten de (directe) agrarische bedrijvigheid.

Er zijn tekenen die erop wijzen dat deze situatie zich bijvoorbeeld voor zal kunnen gaan doen in deelgebied 2: sterk verlies aan cultuurgrond, beperkte intensivering van grondgebruik en rundveehouderij, geringe uitbreiding in de intensieve veehouderij (hinderwet?), een duidelijk achterblijven van de produktie per man en een toenemende deel van de bedrijfshoofden met andere (aanvullende) inkomensten (B- en C-bedrijven). Mogelijk zijn hierbij ook bedrijfshoofden die voor dit aanvullend inkomen bereid zijn een nevenberoep in het beheer en/of onderhoud van natuur en landschap te aanvaarden.

Bijlage 1. Veel gebruikte termen en begrippen

1. Cultuurgrond

Tussen de uitkomsten van de Bodemstatistiek en de Landbouwtelling met betrekking tot het areaal cultuurgrond bestaat een verschil, dat onder meer wordt veroorzaakt doordat bij de landbouwtelling alleen de grond van telplichtige geregistreerden wordt meegeteld. Verder ontstaat er een verschil doordat bij de Bodemstatistiek de kadastrale oppervlakte wordt genomen. Dit betekent dat daarbij ook erven, verspreide bebouwing, kleine bossages, landbouwwegen etc., indien ze in het landbouwgebied liggen, tot het areaal cultuurgrond worden gerekend. Bij de landbouwtelling wordt uitgegaan van de gemeten maat van de cultuurgrond.

2. Telplichtige geregistreerden

De bij de districtbureauhouder in de administratie opgenomen personen, die een agrarisch bedrijf hebben met een omvang van ten minste 10 standaardbedrijfs-eenheden.

3. Standaardbedrijfseenheden = sbe

Standaardbedrijfseenheden zijn verhoudingsgetallen die een beoordeling mogelijk maken van het gehele bedrijf en de afzonderlijke produktietakken. Zij zijn een maat voor de economische betekenis van agrarische bedrijfstakken op basis van de benodigde inzet van grond, arbeid en kapitaal. De omvang van een agrarisch bedrijf of bedrijfsonderdeel kan in sbe worden uitgedrukt.

Per gewas of dier worden de volgende normen gehanteerd:

	sbe per ha		sbe per dier
Granen	2,5	Jongvee	0,7
Aardappelen	6,0	Melkkoeien	2,5
Suiker- en voederbieten	6,5	Mestvee	0,7
Snijmais	3,5	Mestkalveren	0,4
Grasland	1,0	Mestvarkens	0,18
Boomwekerijgewassen	75,0	Fokzeugen	1,4
Groenten koud glas	250,0	Leghennen (100 stuks)	1,30
Groenten warm glas	300,0	Slachtkuikens (1000 stuks)	3,50

4. Beroepsgroepen

- het bedrijfshoofd besteedt al zijn/haar arbeidstijd aan het eigen agrarisch bedrijf;
- het bedrijfshoofd besteedt meer dan de helft van zijn/haar arbeidstijd aan het eigen agrarisch bedrijf, waarnaast het bedrijfshoofd een nevenberoep heeft;
- het bedrijfshoofd besteedt minder dan de helft van zijn/haar arbeidstijd aan het eigen agrarisch bedrijf;
- rustende agrariërs of rustende niet-agrariërs met grond en/of vee,

De A- en B-bedrijven te zamen worden genoemd: hoofdberoepsbedrijven, de C- en D-bedrijven te zamen worden genoemd: overige bedrijven.

Bijlage 1 (vervolg)

5. Bedrijfstypen

Voor de indeling in bedrijfstypen is per bedrijf berekend het aantal sbe voor akkerbouw, rundveehouderij, intensieve veehouderij en tuinbouw. Afhankelijk van het voor deze onderdelen gevonden percentage zijn de hoofdberoepsbedrijven ingedeeld in "bedrijfstypen".

Onderscheiden zijn:

- type 1: gespecialiseerde rundveebedrijven:
Op deze bedrijven bestaat 80% of meer van de sbe uit rundveehouderij.
- type 2: overwegend rundveebedrijven:
 - 60 - 80% rundveehouderij
 - andere produktietakken minder dan 20%.
- type 3: rundveehouderijbedrijven met intensieve veehouderij:
 - 60 - 80% rundveehouderij
 - 20 - 40% intensieve veehouderij.
- type 4: rundveehouderijbedrijven met akkerbouw en/of intensieve veehouderij:
 - 40 - 60% rundveehouderij
 - overige produktietakken minder dan 40%.
- type 5: intensieve veehouderijbedrijven met akkerbouw en/of rundveehouderij:
 - 40 - 60% intensieve veehouderij
 - overige produktietakken minder dan 40%.
- type 6: gespecialiseerde intensieve veehouderijbedrijven:
60% of meer intensieve veehouderij.
- type 7: overige bedrijven:
alle andere bedrijfstypen zoals akkerbouw en tuinbouwbedrijven.

6. Beroepsbeëindiging

Beëindiging van de beroepsperiode door de oudere generatie, waarna overdracht van het bedrijf plaats kan hebben aan de jongere generatie. Bij het ontbreken van een opvolger kan het bedrijf worden opgeheven. Na inkrimping van de produktieomvang kan het bedrijf worden voortgezet als bedrijf in de D-groep (rustend landbouwer).

7. Beroepsverandering

Het gaan uitoefenen van een ander hoofdberoep dan zelfstandig landbouwer. Wordt het grondgebruik en/of het vee (gedeeltelijk) aangehouden, dan blijft men geregistreerd en wordt dan ingedeeld bij de C-groep, mits de bedrijfsomvang niet daalt beneden de 10 sbe.

8. "Blijvers" en "wijkers"

Als blijvers zijn aangemerkt die bedrijven, waarvan op grond van hun omvang, groei in het jongste verleden, ligging en gebouwsituatie, de kwaliteit van hun ondernemer en/of opvolger, de financiële mogelijkheden en de produktieomstandigheden kan worden aangenomen dat zij waarschijnlijk zullen blijven voortbestaan. Niet alle bedrijven die als blijver zijn aangemerkt, hebben een opvolger. Deze bedrijven zijn echter dusdanig van omvang en dergelijke, dat wanneer het huidige bedrijfshoofd ermee ophoudt, er zeker gegadigden voor zullen zijn.

Bijlage 1 (vervolg)

9. Agrarische structuur

De agrarische structuur kan worden omschreven als de omvang en kwaliteit van en de verhouding tussen de produktiemiddelen (grond, arbeid en kapitaal), die ten behoeve van de landbouwproduktie worden aangewend, alsmede de externe produktieomstandigheden waaronder deze produktie plaatsheeft.

10. Eénmansbedrijf

Een éénmansbedrijf is een bedrijf met één vaste mannelijke arbeidskracht, al dan niet bijgestaan door zijn echtgenote en/of dochter(s).

11. Grootveeëenheden (g.v.e.)

Een omrekeningsgetal dat wordt gebruikt om de zwaarte van de veebezetting weer te geven. Het is gebaseerd op de behoefte van ruwvoeder van het graasvee.

1 melkkoe	= 1,0 g.v.e.	1 schaap	= 0,1 g.v.e.
1 jongvee	= 0,4 g.v.e.	1 paard jonger dan 3 jaar	= 0,5 g.v.e.
1 meststier	= 0,7 g.v.e.	1 paard ouder dan 3 jaar	= 0,6 g.v.e.

12. Volwaardige arbeidskracht

De "vaste mannelijke arbeidskracht" van het CBS is niet zonder meer gelijk te stellen met een "volwaardige arbeidskracht" die zijn gehele arbeidstijd gedurende het gehele jaar aan het bedrijf besteedt. Er is alleen van bekend dat hij het hele jaar door ten minste 15 uur per week op het bedrijf werkt. Daar staat tegenover dat de arbeidskracht van meewerkende vrouwen, van degenen die minder dan 15 uur per week meewerken en de niet regelmatig meewerkenden buiten beschouwing zijn gebleven. Men mag daarom aannemen dat - bij de bestaande verhoudingen - één vaste mannelijke arbeidskracht, inclusief vrouwelijke en tijdelijke arbeidskrachten, gemiddeld ongeveer overeenkomt met één volwaardige arbeidskracht.

13. Vergelijking met andere gebieden

Door het ontbreken van bruikbare gegevens kon geen vergelijking worden gemaakt met andere gebieden zoals de provincie Overijssel. De oorzaak hiervan ligt bij de indeling van de bedrijven naar het hoofdberoep van het bedrijfshoofd.

Het punt is dat van de gebieden waarmee vergelijking zinvol zou zijn, alleen gegevens volgens de CBS-hoofdberoepsindeling beschikbaar zijn. Het LEI acht echter voor een onderzoek ter voorbereiding van een bestemmingsplan buitengebied een meer verfijnde beroepsgroepenindeling nodig.

Het CBS onderscheidt twee groepen: hoofdberoeps- (landbouw of tuinder) en overige bedrijven. Het CBS deelt de bedrijven in aan de hand van de op de metingsformulieren door de geregistreerden gedane opgave van hun hoofd- of nevenberoep. Zo wordt een geregistreerde die vindt dat hij landbouwer is en dat op het formulier invult, door het CBS ingedeeld bij de hoofdberoepsbedrijven, ook al besteedt hij meer tijd aan bijvoorbeeld de veehandel of ook al is hij eigenlijk rustend landbouwer met een stuk grond en wat jongvee.

Het LEI is van mening dat dit soort onnauwkeurigheden niet toelaatbaar zijn voor een verantwoord onderzoek ten behoeve van een bestemmingsplan buitengebied. Daarom voert het LEI, indien nodig, een eigen beroepsgroepenindeling uit, veelal in samenwerking met een aantal ter plaatse goed bekend zijnde personen en soms door ook de betreffende bedrijfshoofden zelf te bezoeken. De indeling die het

Bijlage 1 (vervolg)

LEI daarbij toepast is weergegeven in punt 4 bij deze bijlage.

Alleen wanneer de inhoud van de beroepsgroepen van het CBS en het LEI geheel of vrijwel geheel overeenkomen, is vergelijking van de onderzoeksgegevens met (CBS-)gegevens van andere gebieden verantwoord. In de gemeente Diepenveen is dat duidelijk niet het geval. Zo behoorde in 1978 volgens de CBS-indeling 88% van de geregistreerde bedrijven in Diepenveen tot de hoofdberoepsbedrijven. Volgens de LEI-indeling kan 76% tot de hoofdberoeps (A+B)bedrijven worden gerekend. De bedrijven die door het CBS wel en het LEI niet tot de hoofdberoepsbedrijven worden gerekend zijn overwegend kleinere bedrijven. Daardoor is volgens het CBS bijvoorbeeld 63% van de hoofdberoepsbedrijven kleiner dan 15 ha en volgens het LEI 57%. Ook de gemiddelde produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven is daardoor bij de LEI-indeling groter (gem. 136 sbe) dan bij de CBS-indeling: gemiddeld 122 sbe per bedrijf.

Indien men de gegevens uit dit rapport over Diepenveen toch met andere gebieden of gegevens zou willen vergelijken, dan dient men hiermee terdege rekening te houden.

Bijlage 2. Aantal bedrijven in 1972 en 1978

Deelgebied	Hoofdberoeps-bedrijven			Overige bedrijven			Alle bedrijven		
	1972	1978	index: 1972 = 100	1972	1978	index: 1972 = 100	1972	1978	index: 1972 = 100
1	14	12	86	2	4	200	16	16	100
2	20	17	85	8	5	63	28	22	79
3	27	24	89	11	7	64	38	31	82
4	67	64	96	16	17	106	83	81	98
5	80	74	93	24	19	79	104	93	89
6	40	37	93	12	10	83	52	47	90
7	36	27	75	8	13	163	44	40	91
8	17	16	94	13	9	69	30	25	83
Diepenveen	301	271	90	94	84	89	395	355	90

Bron: CBS-Landbouwtellingen - LEI.

68 Bijlage 3. Oppervlakte cultuurgroond in 1972 en 1978 (in ha)

Deelgebied	Hoofdberoeps-		Overige		Alle	
	1972	1978	index: 1972 = 100	1972	1978	index: 1972 = 100
1	215	205	95	17	232	106
2	205	180	88	29	234	95
3	491	485	99	49	540	96
4	955	943	99	86	1041	98
5	1070	1069	100	78	1148	98
6	474	466	98	48	522	101
7	380	288	76	30	410	94
8	190	178	94	59	249	90
Dieperveen	3980	3815	96	397	4377	97

Bron: CBS-Landbouwtellingen - LEI.

Bijlage 4. Het grondgebruik in 1972 en 1978

Beroeps- groep	Deel- gebied	Jaar	Oppervlakte cultuur- grond in ha	Percentage cultuurgrond in gebruik als	
				bouwland	tuinland
A + B	1	1972	215	16	84
		1978	205	15	85
		1972	205	15	85
		1978	180	12	88
		1972	491	25	75
		1978	485	24	76
		1972	955	18	82
		1978	943	21	79
	5	1972	1070	11	89
		1978	1069	16	84
	6	1972	474	13	87
		1978	466	13	87
	7	1972	380	15	85
		1978	288	17	83
	8	1972	190	21	78
		1978	178	22	78
C	A + B totaal	1972	3980	16	84
	1978	3815	18	82	
D	Diepenveen	1972	212	19	80
		1978	233	36	63
		1972	185	14	85
		1978	210	30	70
Oppervlakte cultuur- grond in ha	Diepenveen	1972	4377	16	84
		1978	4258	19	81
Oppervlakte cultuur- grond in ha	Oppervlakte cultuur- grond in ha	1972	4377	698	3675
		1978	4258	833	3419

Bron: CBS-Landbouwtellingen - LEI.

Bijlage 5. De bedrijfsoppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven in 1972 en 1978

Deel- gebied	Jaar	Aantal bedrijven	Gem. oppervl. per bedrijf	minder dan 5 ha	Percentage bedrijven met							
					5 - 10 ha	10 - 15 ha	15 - 20 ha	20 - 30 ha	30 en meer ha			
1	1972	14	15,4			
	1978	12	17,1			
2	1972	20	10,3			
	1978	17	10,6			
3	1972	27	18,2	4	15	15	36	11	19			
	1978	24	20,2	-	13	8	41	17	21			
4	1972	67	14,5	9	28	22	19	18	4			
	1978	64	14,7	5	27	22	22	19	5			
5	1972	80	13,5	9	33	20	21	16	1			
	1978	74	14,9	7	27	22	23	20	1			
6	1972	40	12,2	10	32	32	8	18	-			
	1978	37	12,6	8	24	32	22	14	-			
7	1972	36	10,6	6	53	22	11	8	-			
	1978	27	11,1	11	44	19	15	11	-			
8	1972	17	11,2			
	1978	16	11,1			
Diepenveen	1972	301	13,4	9	32	23	18	15	3			
	1978	271	14,2	7	27	23	23	17	3			
Aantal be- drijven	1972	301	13,4	26	98	70	54	44	9			
	1978	271	14,2	19	76	61	61	45	9			

1) De verdeling van de bedrijven over de oppervlakteklassen is niet opgenomen voor de deelgebieden 1, 2 en 8 teneinde de anonimiteit van de bedrijfsgegevens te kunnen waarborgen.

Bron: CBS-Landbouwtellingen - LEI.

Bijlage 6. Het bedrijfstype van de hoofdberoepsbedrijven in 1972 en 1978

Deel- gebied	Jaar	Aantal bedrij- ven	Percentage bedrijven per bedrijfstype 1)						overige bedrijven
			rundvee- bedrij- ven	overwe- gend rundvee- bedrij- ven	rundvee- bedrij- ven met int. veehou- derij	rundvee- bedrij- ven met int. veehou- derij en/of akkerbouw	intensieve veehouderij- bedrijven met rundvee en/of akker- bouw	intensieve veehouderij- bedrijven	
1	1972	14
	1978	12
2	1972	20
	1978	17
3	1972	27	33	33	11	15	4	4	-
	1978	24	54	21	8	13	4	-	-
4	1972	67	50	21	9	10	7	3	-
	1978	64	46	14	16	8	8	6	2
5	1972	80	42	10	25	4	14	5	-
	1978	74	47	4	23	3	8	14	1
6	1972	40	39	13	30	3	10	5	-
	1978	37	48	11	19	3	8	11	-
7	1972	36	33	17	28	8	11	3	-
	1978	27	36	26	19	4	-	15	-
8	1972	17
	1978	16
Diepenveen	1972	301	40	18	19	7	10	5	1
	1978	271	47	11	18	6	7	10	1
Aantal bedrijven	1972	301	122	54	58	20	31	14	2
	1978	271	130	31	48	15	18	26	3

1) De verdeling van de bedrijven over de bedrijfstypen is niet opgenomen voor de deelgebieden 1, 2 en 8 teneinde de anonimiteit van de bedrijfsgegevens te kunnen waarborgen.

Bron: CBS-Landbouwstellingen - LEI.

Bijlage 7. De bedrijfssomvang van de hoofdberoepsbedrijven (sbe-klassen) in 1972 en 1978

Deel- gebied	Jaar	Aantal bedrij- ven	Gem. aantal sbe per bedrijf	Percentage bedrijven met 1)									
				minder dan 50 sbe	50 - 70 sbe	70 - 90 sbe	90 - 110 sbe	110 - 130 sbe	130 - 190 sbe	190 sbe en meer			
1	1972	14	98			
	1978	12	134			
2	1972	20	82			
	1978	17	103			
3	1972	27	130	-	11	7	15	26	30	11			
	1978	24	156	4	-	8	13	13	41	21			
4	1972	67	103	10	15	18	13	18	23	3			
	1978	64	143	3	9	9	20	18	22	29			
5	1972	80	106	11	13	13	18	18	22	5			
	1978	74	158	3	5	8	11	11	31	31			
6	1972	40	91	13	18	22	19	5	20	3			
	1978	37	122	5	11	11	19	14	26	14			
7	1972	36	81	14	25	27	11	17	6	-			
	1978	27	97	11	30	19	4	4	32	-			
8	1972	17	92			
	1978	16	111			
Diepenveen	1972	301	105	14	15	17	17	15	19	3			
	1978	271	136	7	9	10	15	12	26	21			
Aantal bedrijven	1972	301	105	39	45	52	51	46	57	11			
	1978	271	136	18	24	28	41	32	71	57			

1) De verdeling van de bedrijven over de klassen van bedrijfssomvang is niet opgenomen voor de deelgebieden 1, 2 en 8 teneinde de anonimiteit van de bedrijfsgegevens te kunnen waarborgen.

Bron: CBS-Landbouwellingen - LEI.

Bijlage 8. Omvang en samenstelling van de produktie in 1972 en 1978

Beroeps- groep	Deel- gebied	Jaar	Aantal sbe	Percentage sbe voor			tuinbouw	
				akker- bouw	rundvee	intensieve veehouderij		
A + B	1	1972	1369	10	79	11	-	
		1978	1612	8	84	8	-	
	2	1972	1647	7	66	27	-	
		1978	1756	5	65	30	-	
	3	1972	3517	14	72	14	-	
		1978	3738	15	78	7	-	
	4	1972	6931	10	75	15	-	
		1978	9158	9	70	21	-	
	5	1972	8505	5	72	23	-	
		1978	11659	6	66	28	0	
	6	1972	3626	6	72	22	-	
		1978	4513	5	70	25	0	
	7	1972	2909	6	71	23	0	
		1978	2619	6	68	26	-	
	8	1972	1567	13	61	25	1	
		1978	1779	12	58	29	1	
A + B totaal				30071	8	72	20	0
				36834	8	69	23	0
C		1972	1597	8	54	30	8	
		1978	2015	16	35	38	11	
D		1972	938	8	69	21	2	
		1978	1022	22	54	22	2	
Diepenveen		1972	32606	8	71	20	1	
		1978	39871	8	67	24	1	
Aantal sbe		1972	32606	2635	23165	6637	169	
		1978	39871	3414	26732	9399	326	

Bron: CBS-Landbouwellingen - LEI.

Bijlage 9. Arbeidskrachten, bedrijven en sbe's op hoofberoepsbedrijven in 1972 en 1978

Deelgebied	Aantal vaste mnl. arbeidskrachten 1)			Gem. aantal vaste mnl. arbeidskrachten 1) per bedrijf			Aantal sbe per bedrijf			Aantal sbe per vaste mnl. arbeidskracht 1)		
	index			index			index			index		
	1972	1978	1972=100	1972	1978	1972=100	1972	1978	1972=100	1972	1978	1972=100
1	24	18	75	1,71	1,50	88	98	134	137	57	90	158
2	24	23	96	1,20	1,35	113	82	103	126	69	76	110
3	39	34	87	1,44	1,42	99	130	156	120	90	110	122
4	93	86	92	1,39	1,34	96	103	143	139	75	106	141
5	109	106	97	1,36	1,43	105	106	158	149	78	110	141
6	54	47	87	1,35	1,27	94	91	122	134	68	96	141
7	44	30	68	1,22	1,11	91	81	97	120	66	87	132
8	24	20	83	1,41	1,25	89	92	111	121	65	89	137
Diepenveen	411	364	89	1,37	1,34	98	100	136	136	74	101	136

1) Regelmatig ten minste 15 uren per week op het bedrijf werkzaam.

Bron: CBS-Landbouwteilingen - LEI.

Bijlage 10. Bedrijfsopvolgingssituatie op de hoofdberoepsbedrijven in 1978

Deelgebied	Aantal bedrijfs- hoofden	Percentage bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder	Percentage bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder		
			met opvolger	opvolging niet bekend	zonder opvolger
1	12	67	62	13	25
2	17	59	20	20	60
3	24	54	62	15	23
4	64	58	65	5	30
5	74	50	70	8	22
6	37	57	48	14	38
7	27	74	40	15	45
8	16	50	38	-	62
Diepenveen	271	57	56	10	34

Bron: LEI.

Bijlage 11. De rundveehouderij op hoofdberoepsbedrijven in 1972 en 1978

Deelgebied	Aantal stuks melkvee			Aantal melkkoeien per bedrijf		index		Aantal g.v.e. per bedrijf		index		Aantal g.v.e. per 100 ha grasland + voedergewassen		index	
	1972	1978	1972=100	1972	1978	1972=100		1972	1978	1972=100		1972	1978	1972=100	
1	271	358	132	19	30	158		29	42	145		209	261	125	
2	284	282	99	14	17	121		21	26	124		218	258	118	
3	674	772	115	27	35	130		35	49	140		237	279	118	
4	1373	1690	123	21	28	133		30	43	143		235	314	134	
5	1598	2124	133	21	33	157		30	42	140		226	286	127	
6	672	860	128	17	25	147		25	34	136		226	269	119	
7	543	481	89	16	20	125		22	28	127		222	243	109	
8	253	282	111	17	20	118		24	27	113		228	261	114	
Diepenveen	5668	6849	121	20	28	140		28	39	139		228	283	124	

Bijlage 12. Vervolg rundveehouderij op hoofdbereepsbedrijven in 1972 en 1978

Deelgebied	Aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien			Aantal st. mestvee 1)			Aantal st. mestvee 1) per bedrijf			Percentage bedrijven met mestvee 1)		
	index									index		
	1972	1978	1972=100	1972	1978	1972	1972	1978	1972	1978	1972	1978
1	102	98	96
2	101	128	127
3	95	93	98	8	138	2	28	19	21	116		
4	96	88	92	61	569	5	27	18	33	183		
5	96	85	89	53	76	4	6	16	16	100		
6	103	85	83	16	62	3	9	15	19	127		
7	90	86	96	8	38	2	5	11	26	236		
8	92	82	89	10	35	3	9	18	25	139		
Diepenveen	97	89	92	174	933	4	16	15	22	147		

1) De gegevens betreffende het mestvee zijn niet opgenomen voor de deelgebieden 1 en 2 tensinde de anonimiteit van de bedrijfsgegevens te kunnen waarborgen.

Bron: CBS-Landbouwstellingen - LEI.

Bijlage 13. De omvang van de melkeestapel op de hoofdberoepsbedrijven in 1972 en 1978

Deel- gebied	Jaar	Aantal bedrijven met melkkoeien	Percentage bedrijven met 1)									
			1 - 9	10 - 19	20 - 29	30 - 39	40 - 49	50 en meer	melkkoeien			
1	1972	14
	1978	12
2	1972	20
	1978	17
3	1972	25	-	28	36	24	8	4
	1978	22	-	18	18	32	14	18
4	1972	65	6	38	38	15	2	-
	1978	60	5	28	30	18	7	12
5	1972	77	9	44	30	10	5	1
	1978	64	3	19	28	16	16	19
6	1972	39	13	46	38	-	3	-
	1978	35	9	26	34	23	3	6
7	1972	35	9	69	20	3	-	-
	1978	24	13	42	21	17	8	-
8	1972	15
	1978	14
Diepenveen	1972	290	10	45	32	9	3	1
	1978	248	8	25	29	19	8	11
Aantal bedrijven	1972	290	30	130	93	26	9	2
	1978	248	21	61	72	46	20	28

1) De verdeling van de bedrijven over de klassen naar het aantal stuks melkkoeien is niet opgenomen voor de deelgebieden 1, 2 en 8 teneinde de anonimiteit van de bedrijfsgegevens te kunnen waarborgen.

Bron: CBS-Landbouwstellingen - LEI.

Bijlage 14. De varkensmesterij in 1972 en 1978 1)

Beroeps- groep	Deel- gebied	Aantal mestvarkens			Aantal bedrijven met mestvarkens			Gemiddeld aantal mestvarkens per bedrijf			Percentage bedrijven met mestvarkens		
		1972	1978	index 1972=100	1972	1978	index 1972=100	1972	1978	index 1972=100	1972	1978	index 1972=100
A + B	1	185	120	65	6	3	59	31	40	129	43	25	58
	2	670	616	92	10	8	80	67	77	115	50	47	94
	3	863	790	92	19	12	63	45	66	147	70	50	71
	4	2639	4298	163	47	38	81	56	113	202	70	59	84
	5	3983	6838	172	59	49	83	68	140	206	74	66	89
	6	1815	3239	178	34	28	82	53	116	219	85	76	89
	7	2024	1513	75	29	20	69	70	76	109	81	74	91
	8	1022	1120	110	11	10	91	93	112	120	65	63	97
A + B totaal		13201	18534	140	215	168	78	61	110	180	71	62	87
C		1216	2239	184	26	20	77	47	112	238	46	41	89
D		742	533	72	15	10	67	49	53	108	41	29	71
Diepenveen		15159	21306	141	256	198	77	59	108	183	65	56	86

1) Mestvarkens van 20 kg en meer, incl.. opfokvarkens van 20-50 kg.

Bron: CBS-Landbouwtellingen - LEI.

Bijlage 15. De omvang van de mestvarkensstapels 1) in 1972 en 1978

Beroeps- groep	Deel- gebied	Jaar	Aantal bedrijven met mestvarkens	Percentage bedrijven 2) met			
				1 - 9	10 - 49	50 - 99	100 en meer
				mestvarkens			
A + B	1	1972	6
		1978	3
	2	1972	10
		1978	8
	3	1972	19	11	68	11	10
		1978	12	8	67	-	25
	4	1972	47	17	43	21	19
		1978	38	5	24	29	42
	5	1972	59	8	54	15	22
		1978	49	2	46	14	38
	6	1972	34	21	52	21	6
		1978	28	14	47	21	18
	7	1972	29	-	45	38	17
		1978	10	10	30	35	25
	8	1972	11
		1978	10
A + B totaal	1972	215	12	50	20	18	
	1978	168	8	42	19	31	
C	1972	26	15	46	31	8	
	1978	20	20	20	25	35	
D	1972	15	33	46	7	14	
	1978	10	30	20	30	20	
Diepenveen	1972	256	14	48	21	17	
	1978	198	10	39	20	31	
Aantal bedrijven	1972	256	35	126	53	42	
	1978	198	20	76	40	62	

1) Van 20 kg en meer, incl. opfokvarkens van 20-50 kg.

2) De verdeling van de bedrijven over de klassen naar het aantal mestvarkens per bedrijf is niet opgenomen voor de deelgebieden 1, 2 en 8 teneinde de anonimiteit van de bedrijfsgegevens te kunnen waarborgen.

Bron: CBS-Landbouwtellingen - LEI.

Bijlage 16. De fokvarkenshouderij in 1972 en 1978 1)

Beroeps- groep	Deel- gebied	Aantal fokvarkens			Aantal bedrijven met fokvarkens			Gemiddeld aantal fokvarkens per bedrijf			Percentage bedrijven met fokvarkens		
		index			index			index			index		
		1972	1978	1972=100	1972	1978	1972=100	1972	1978	1972=100	1972	1978	1972=100
A + B	1	85	97	114	5	3	60	17	32	188	36	25	69
	2	241	361	150	7	7	100	34	52	153	35	41	117
	3	192	89	46	10	6	60	19	15	79	37	25	68
	4	430	816	190	27	17	63	16	48	300	40	27	68
	5	858	1608	187	39	35	90	22	46	209	49	47	96
	6	340	396	116	25	13	52	14	30	214	63	35	56
	7	123	121	98	12	6	50	10	20	200	33	22	67
	8	112	195	174	3	3	100	37	65	176	18	19	106
A + B totaal		2381	3683	155	128	90	70	19	41	216	43	33	76
C		147	194	132	13	12	92	11	16	145	23	24	104
D		19	120	632	7	5	71	3	24	800	19	14	74
Diepveen		2547	3997	157	148	107	72	17	37	218	37	30	81

1) Fokvarkens van 50 kg en meer.

Bron: CBS-Landbouwtellingen - LEI.

Bijlage 17. De omvang van de fokvarkensstapels in 1972 en 1978 1)

Beroeps- groep	Deel- gebied	Jaar	Aantal bedrijven met fokvarkens	Percentage bedrijven met 2)			
				1 - 9	10 - 19	20 - 39	40 en meer
				fokvarkens			
A + B	1	1972	5
		1978	3
		1972	7
		1978	7
		1972	10	30	20	50	-
		1978	6	33	50	17	-
		1972	27	56	15	22	7
		1978	17	12	18	29	41
	4	1972	39	23	33	23	21
		1978	35	20	14	14	52
	5	1972	25	40	32	24	4
		1978	13	8	46	15	31
	6	1972	12	50	42	8	-
		1978	6	33	50	-	17
	7	1972	3
		1978	3
8	1972	128	35	27	26	12	
	1978	90	17	27	18	38	
C	A + B totaal	1972	13	69	8	15	8
		1978	12	50	8	33	8
	D	1972	7	100	-	-	-
		1978	5	40	-	40	20
Diepenveen	148	1972	41	24	24	11	
		1978	107	22	23	21	35
	Aantal bedrijven	1972	148	61	36	35	16
		1978	107	23	25	22	37

1) Fokvarkens van 50 kg en zwaarder.

2) De verdeling van de bedrijven naar het aantal fokvarkens is niet opgenomen voor de deelgebieden 1, 2 en 8 teneinde de anonimiteit van de bedrijfsgegevens te kunnen waarborgen.

Bijlage 18. Het bouwlandgebruik in 1972 en 1978

Beroeps- groep	Deel- gebied	Jaar	Oppervlakte bouwland in ha	Percentage bouwland beteed met:					
				granen	aard- appelen	suker- bieten	snijmais	overige gewassen	
A + B	1	1972	34	43	10	18	17	12	
		1978	30	3	10	24	63	-	
		1972	30	32	14	-	46	8	
		1978	20	-	15	10	74	1	
	2	1972	123	36	16	21	25	2	
		1978	119	7	18	31	44	-	
	4	1972	170	33	22	12	31	2	
		1978	196	12	12	15	61	-	
	5	1972	119	31	11	8	48	2	
		1978	171	6	3	10	78	3	
	6	1972	59	46	14	5	34	1	
		1978	61	5	11	5	78	1	
	7	1972	57	52	8	2	32	6	
		1978	48	13	6	-	80	1	
	8	1972	41	27	28	23	18	4	
		1978	40	1	27	30	39	3	
A + B totaal				633	36	16	12	33	3
				684	8	11	16	64	1
C		1972	40	68	9	1	19	3	
		1978	84	8	8	11	72	1	
D		1972	26	71	10	-	12	7	
		1978	62	9	1	5	85	0	
Diepenveen				699	40	15	11	31	3
				830	8	10	14	67	1
Oppervlakte in ha				699	277	107	75	217	23
				830	64	83	120	555	8

Bron: CBS-Landbouwstellingen - LEI.

Bijlage 19. Aantal bedrijven, oppervlakte cultuurgrond en gemiddelde oppervlakte per bedrijf in 1972, 1978 en 1988

Beroeps- groep	Deel- gebied	Aantal bedrijven		Oppervl.(ha) cult.grond		Gem. oppervl. per bedrijf	
		1972	1978	1972	1978	1972	1978
A + B	1	14	12	215	205	15,4	17,1
	2	20	17	205	180	10,3	10,6
	3	27	24	491	485	18,2	20,2
	4	67	64	955	943	14,5	14,7
	5	80	74	1070	1069	13,5	14,9
	6	40	37	474	466	12,2	12,6
	7	36	27	380	288	10,6	11,1
	8	17	16	190	178	11,2	11,1
A + B totaal		301	271	3980	3815	13,4	14,2
C-bedrijven		57	49	212	233	3,7	4,8
D-bedrijven		37	35	185	210	5,0	6,0
Alle bedrijven		395	355	4377	4258	11,1	12,0

Opmerking: de getallen voor 1988 in de deelgebieden 1, 2 en 8 dienen slechts ter oriëntatie.

Bijlage 20. Omvang en samenstelling van de produktie (sbe) in 1972, 1978 en 1988

Beroeps- groep	Deel- gebied	Aantal sbe						Intensieve veeh. in % v.d. totale prod.omvang						
		rundveeh. + akkerbouw			intensieve veeh.			totaal 1)						
		1972	1978	1988	1972	1978	1988	1972	1978	1988	1972	1978	1988	
A + B	{	1	1221	1480	(1650)	148	132	(100)	1369	1612	(1750)	11	8	(6)
		2	1201	1223	(1150)	446	533	(600)	1647	1756	(1750)	27	30	(34)
		3	3030	3486	3950	487	252	150	3517	3738	4100	14	7	4
		4	5897	7280	8800	1034	1878	2750	6931	9158	11550	15	21	24
		5	6531	8296	9800	1974	3316	4400	8505	11659	14200	23	28	31
		6	2825	3393	4250	801	1110	1550	3626	4513	5800	22	25	27
		7	2228	1939	1650	676	680	650	2909	2619	2300	23	26	28
		8	1156	1250	(1300)	391	509	(650)	1567	1779	(1950)	25	29	(33)
A + B totaal		24089	28347	32550	5957	8410	10850	30071	36834	43400	20	23	25	
C-bedrijven		991	1019	1000	485	762	1000	1597	2015	2300	30	38	43	
D-bedrijven		725	724	750	195	227	250	938	1022	1050	21	22	24	
Alle bedrijven		25805	30090	34300	6637	9399	12100	32606	39871	46750	20	24	26	

1) Inclusief tuinbouw, behalve bij de A + B-bedrijven in 1988.

Opmerking: de getallen voor 1988 in de deelgebieden 1, 2 en 8 dienen slechts ter oriëntatie.

Bijlage 21. Produktieomvang per bedrijf en per man, en de arbeidsbezetting per bedrijf in 1972, 1978 en 1988

Beroeps- groep	Deel- gebied	Sbe per bedrijf		Arbeidsbezetting 1)		Sbe per man 1)	
		1972	1978	1988	1972	1978	1988
A + B	1	98	134	(175)	171	150	(140)
	2	82	103	(133)	120	135	(127)
	3	130	156	205	144	142	139
	4	103	143	196	139	134	126
	5	106	158	218	136	143	135
	6	91	122	182	135	127	120
	7	81	97	127	122	111	110
	8	92	111	(141)	141	125	(118)
A + B totaal		100	136	188	137	134	127
C-bedrijven		28	41	61			
D-bedrijven		25	29	33			
Alle bedrijven		83	113	155			

1) 1 man = 1 regelmatig ten minste 15 uur/week op het bedrijf werkende mannelijke arbeidskracht.

Opmerking: De getallen voor 1988 in de deelgebieden 1, 2 en 8 dienen slechts ter oriëntatie.

Bijlage 22. De intensiteit van de bodemproductie en de gemiddelde omvang van de melkveestapel per bedrijf in 1972, 1978 en 1988

Beroeps- groep	Deel- gebied	Sbe per ha (akkerbouw + rundveeh.)		G.v.e. per 100 ha gras- land en voedergras		Aantal melkkoeien per bedrijf	
		1972	1978	1972	1978	1972	1978
		1988		1988		1988	
	1	5,7	7,2	(9)	(320)	19	30
	2	5,9	6,8	(8)	(300)	14	17
	3	6,2	7,2	8,4	326	27	35
	4	6,2	7,7	9,6	391	21	28
	5	6,1	7,8	9,4	345	21	33
	6	6,0	7,3	9,4	346	17	25
	7	5,9	6,8	7,0	250	16	20
	8	6,1	7,0	(8)	(300)	17	20
A + B totaal		6,1	7,4	9,0	344	20	28
C-bedrijven		4,7	4,4	4,1	140	5	5
D-bedrijven		3,9	3,4	3,2	107	5	4
Alle bedrijven		5,9	7,1	8,4	315	.	.

Opmerking: De getallen voor 1988 in de deelgebieden 1, 2 en 8 dienen slechts ter oriëntatie.